

Twee voor de prijs van één

Een studie naar de receptiegeschiedenis van Boekenweekgeschenken in
dagbladkritieken

Masterscriptie
Nederlandse Taal & Cultuur
Coen van Rossum
3016404
cpjvanrossum@student.ru.nl

Begeleider
Dr. Rob van de Schoor
rvdschoor@let.ru.nl

-

Radboud Universiteit

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Hoofdstuk 1: Maarten 't Hart (1984)	13
Hoofdstuk 2: Hella Haasse (1994)	21
Hoofdstuk 3: Thomas Rosenboom (2004)	29
Hoofdstuk 4: Tommy Wieringa (2014)	39
Hoofdstuk 5: Ontwikkeling van Boekenweekgeschenkverwijzingen	47
Conclusie	51
Literatuurlijst	53

Inleiding

Nederlanders staan erom bekend dat ze houden van aanbiedingen, koopjes, geld besparen en, als overtreffende trap van dit alles, gratis. In het licht hiervan is het geen wonder dat de Boekenweek, met al zijn acties, aanbiedingen en aankoopvoordelen al sinds de introductie in 1930 zo'n succes is. Het meest herkenbare en iconische product van de Boekenweek is het jaarlijkse Boekenweekgeschenk, een boek dat bij aankoop van een bepaald bedrag aan Nederlandse boeken gratis aan de koper wordt meegegeven.

Het Boekenweekgeschenk zelf heeft een rumoerige geschiedenis achter de rug. Van gebundelde artikelen over het uitgeverijwezen en de eerste novellebundels in het interbellum, een door de bezetter in de Tweede Wereldoorlog in beslag genomen Geschenk, tot prijsvragen, stripboeken en een door de CPNB – wegens te veel homoerotische passages – afgewezen verhaal van Gerard Reve. Vanwege aanhoudende kritiek van de pers op de invulling van het jaarlijkse Boekenweekgeschenk besloot de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, die onder andere verantwoordelijk is voor het Geschenk, in 1984 om de zaak anders aan te pakken: het Boekenweekgeschenk werd *literair*. Er werden vijf eisen opgesteld waar het Geschenk vanaf dat moment aan moest voldoen:¹

1. De auteur van het Boekenweekgeschenk moet tot de literatuur behoren
2. De auteur moet veel lezers een plezier kunnen doen
3. De auteur moet uit de voeten kunnen met een deadline
4. Het Boekenweekgeschenk dient een aardige ingang te bieden tot het oeuvre van de auteur
5. Het Boekenweekgeschenk is 29.000 woorden en/of 96 pagina's lang

Met deze eisen deed het CPNB een poging om het Boekenweekgeschenk een meer literaire status te geven. Eis 1 is in principe zo vaag dat het CPNB voldoende keuze overhoudt wat betreft beschikbare auteurs, want blijkbaar vallen auteurs als A. F. Th. van der Heijden (1992), W.F. Hermans (1993), Arnon Grunberg (1998) en Harry Mulisch (2000) in dezelfde categorie als bijvoorbeeld Ronald Giphart (2003) en Tim Krabbé (2009); bovendien zijn er ook uitstapjes gemaakt naar Vlaamse auteurs, en in 2001 zelfs naar de in India geboren maar in het Engels schrijvende Salman Rushdie – de auteur hoeft klaarblijkelijk niet eens tot de Nederlandse literatuur te behoren (zonder overigens te willen verzanden in de discussie of de Vlaamse literatuur wel of niet bij de Nederlandse hoort of juist een entiteit op zich is). Eis 3 is logisch, aangezien de novelle gereed moet zijn voor de Boekenweek, en eis 5 is gestoeld op economische gronden: 96 pagina's zijn precies zes katernen van zestien pagina's, waardoor de drukkosten van het Geschenk laag blijven.

Eis 2 en 4 maken van het Boekenweekgeschenk echter méér dan slechts een novelle. Literatuur is een kunstvorm, en kunstvormen behoren niet bepaald tot de

¹ Blom 2000, p. 8.

massaproductie, omdat ze niet iedereen aanspreken. Kunst kan moeilijk zijn, en niet iedereen heeft er interesse in om het tot zich te nemen. Wanneer je, zoals bij het Boekenweekgeschenk jaarlijks gebeurt, een literaire auteur 'die tot de literatuur behoort' een *literair* Boekenweekgeschenk laat schrijven waarmee hij veel lezers een plezier moet doen, dan staat de Boekenweekauteur voor een dilemma: schrijf ik een Geschenk zoals ik andere romans in mijn oeuvre zou schrijven, en neem ik daarbij op de koop toe dat niet alle lezers het zullen begrijpen, of schrijf ik een Boekenweekgeschenk dat door iedereen begrepen wordt, maar daardoor mijn status als gevestigd literair auteur geen eer zal aandoen? Beide groepen een plezier doen lijkt onmogelijk.

De literaire kritiek lijkt dit inmiddels ook wel door te hebben: regelmatig worden Boekenweekgeschenken niet alleen op hun literaire kracht beoordeeld, maar ook op de vraag hoe goed het verschenen verhaal is 'als Boekenweekgeschenk'. Dit blijkt uit twee citaten uit de recensies over Tommy Wieringa's *Een mooie jonge vrouw*, het Boekenweekgeschenk van 2014.

Leuk boekenweekgeschenk dus, maar je blijft je afvragen hoe de dikkere, verontrustende romanversie zou zijn.²

Recensent Jeroen Vullings geeft in dit oordeel in de *Vrij Nederland* duidelijk weer dat hij het Boekenweekgeschenk van Wieringa een afzwakking vindt van zijn gebruikelijke oeuvre: het heeft wel dezelfde schrijfstijl, waarmee de kwaliteit op orde lijkt te zijn, maar toch heeft het ook niet dezelfde status als een echte roman van Wieringa. Verder is het ook opvallend dat Vullings het voor een Boekenweekgeschenk wel leuk vindt, maar dat een volledige roman toch 'verontrustender' zou zijn, wat aangeeft dat voor het Boekenweekgeschenk een andere meetlat wordt gehanteerd dan voor een gebruikelijke roman. Iets dergelijks blijkt ook uit de beoordeling van Overmars in het *Parool*.

In Wieringa's oeuvre is dit boekenweekgeschenk moeilijk te plaatsen. De schrijver die het in elke roman ambitieuzer aanpakt - met als hoogtepunt het zwaar verteerbare *Dit zijn de namen* (2012) - trakteert zijn publiek nu op een soepel en meeslepend verhaal dat zelfs de niet-lezers onder ons moeiteloos zullen uitlezen. Als het Nederlandse boek dan moet worden gepropageerd, is Wieringa de perfecte schrijver.³

Met het literaire Boekenweekgeschenk is niet alleen een traditie ontstaan, maar blijktbaar ook een nieuw genre, waarin zichtbaar wordt hoe goed de auteur om kan gaan met de conventies die het CPNB voor hem of haar heeft opgesteld. Hierdoor wordt het Boekenweekgeschenk dus niet uitsluitend op zijn literaire merites beoordeeld, maar ook op de vraag hoe goed het in de conventies past die in de loop der jaren, onder andere met behulp van de richtlijnen van het CPNB, ontstaan zijn als de kenmerken van het genre *Boekenweekgeschenk*.

² Vullings 2014.

³ *Parool*, 6 maart 2014.

Bourdieu en het Boekenweekgeschenk

De vraag die hierbij onbeantwoord blijft – omdat hij tot nu toe niet gesteld is – is of het Geschenk positief of negatief bijdraagt aan de status van de auteur op de lange termijn. Hoe reageren de literaire critici, die worden geacht bekend te zijn met eerder werk van de Boekenweekauteur, op de afgezwakte versie van literatuur die de auteur voor de Boekenweek aflevert?

De status van een kunstenaar wordt over het algemeen uitgelegd aan de hand van de kunsttheorieën van de Franse socioloog Pierre Bourdieu, die de samenleving als een optelsom van velden metaforiseert, waarbinnen door spelers wordt gestreden om dominantie. Een van die velden is het literaire veld, met als spelers iedereen die betrokken is bij de productie van literatuur en daar op zijn manier aan probeert te verdienen. Anders dan bij de meeste andere velden is het echter niet gebruikelijk dat degene die het meeste economische kapitaal heeft vergaard de meest dominante speler in het veld, maar de speler die het meeste *symbolische* kapitaal verzamelt.

Het aparte aan symbolisch kapitaal is dat het moeilijk te meten valt. In alledaagse woorden zou het waarschijnlijk vertaald worden als *status*, *aanziën* of *respect*, dat de auteur enkel kan verdienen door zijn strijd op het veld. Wat in ieder geval nodig is om symbolisch kapitaal te verwerven, is het afwijzen van economische winst op de korte termijn; de auteur schrijft omdat hij diep vanbinnen een drang heeft om zich te uiten, niet enkel om geld te verdienen. De auteur die een roman schrijft, puur met de gedachte om zo goed mogelijk te verkopen en zo snel mogelijk rijk te worden, verwerft dit kapitaal niet – of anders minder hiervan – en weet dus geen prominente plek op het literaire veld op te eisen⁴. De enige geaccepteerde manier om symbolisch kapitaal om te zetten in economische winst – de auteur zal uiteindelijk toch ook geld moeten verdienen om te kunnen leven – is doordat hij *op lange termijn* het verwerven van economisch kapitaal heeft afgewezen, en een naam heeft opgebouwd die bekend en erkend wordt. Pas wanneer hij zulk een status bereikt heeft, vormt zijn naam een kapitaal van consecratie dat in staat is om zijn boeken en verhalen een bepaalde waarde te geven, waarna de auteur ‘zich meester kan maken’ van de stijgende boekverkoop⁵. Een groot en gevierd auteur verwierf zijn aanzien dus in de loop van zijn carrière, onder andere door economische winst af te wijzen en altijd te gaan voor de boeken die hij wil schrijven, of die nou goed in de markt liggen of niet. Over het algemeen houdt dit het volgende in: de moeilijk te doorgronden literatuur verkoopt matig, maar levert de auteur veel symbolisch kapitaal op, en de wat gemakkelijker te begrijpen literatuur die door iedereen gelezen kan worden kost je symbolisch kapitaal, maar is wel een uitgelezen manier om economisch kapitaal te vergaren.

Het Boekenweekgeschenk is ieder jaar weer het meest tastbare overblijfsel van de Boekenweekcampagne, een week die er toch vooral op gericht is om zo veel mogelijk boeken te verkopen. Kort door de bocht gezien is het *literaire* Geschenk dus een

⁴ Bourdieu 1992, p. 247.

⁵ Bourdieu 1992, p. 248.

onderdeel van de grootste promotiecampagne van de Nederlandse literatuur, als betrof het de reclamefolder van de boekenwinkels. De opdracht tot het schrijven van het Boekenweekgeschenk past daarmee perfect in de overgang die een auteur doormaakt van het afwijzen van economisch kapitaal naar het omzetten van symbolisch kapitaal in economische winst.

Er lijkt echter sprake te zijn van de vreemde situatie waarin het schrijven van het Boekenweekgeschenk, een op het oog toch typisch economische actie waarbij de auteur volgens de theorieën van Bourdieu ‘zichzelf veroordeelt’, juist symbolisch kapitaal oplevert in plaats van dat de auteur erop inlevert. In de praktijk lijkt dat logisch, aangezien de naam van de auteur tien dagen lang door het land echoot en doelgroepen weet te bereiken die op de reguliere wijze niet bereikt worden. De auteur vergroot hiermee zijn bereik van symbolisch kapitaal: bij zijn vaste doelgroep was hij al bekend, en er is een volledig nieuwe doelgroep bij die voor het eerst van de auteur hoort. Een vreemde situatie, aangezien de zichzelf veroordelende auteur die voor het economisch kapitaal kiest zijn plek in het veld eigenlijk zou opgeven voor nieuwe auteurs, die op hun beurt iedere vorm van economische winst afwijzen en daardoor zichzelf ten opzichte van de *economische* auteurs zouden profileren.⁶

Dat is niet het enige wat er aan de hand is. Auteurs zelf lijken het als een *eer* te zien om het Geschenk te mogen schrijven, omdat niet zomaar iedereen daarvoor wordt gevraagd: de moeder van Connie Palmen had bijvoorbeeld, ruim voordat zij Boekenweekauteur werd in 1999, als eens bij haar dochter geïnformeerd of zij niet het Boekenweekgeschenk moest schrijven, want ‘al die belangrijke schrijvers doen dat’.⁷ In het verleden schreven meerdere grote auteurs het Boekenweekgeschenk, auteurs met wie alle schrijvers graag in welk lijstje dan ook zouden staan; voor de reputatie van Herman Koch kan het uiteraard geen kwaad als hij dezelfde opdracht krijgt die Willem Frederik Hermans, Harry Mulisch, Hella Haasse en Tom Lanoye in het verleden kregen. Het schrijven van het Boekenweekgeschenk is dus niet zomaar een opdracht die de meest uitgelezen kans je gezicht aan heel Nederland te laten zien faciliteert; het fungeert in de praktijk ook als een soort literaire prijs die je pas krijgt toebedeeld zodra je een bepaalde status hebt verworven.

Een belangrijke factor in de toekenning van symbolisch kapitaal is de literaire criticus in de Nederlandse dagbladen. Normaal gesproken heeft de dagbladcriticus, meer nog dan critici van tijdschriften of wekelijkse boekenpanels van dagelijkse tv-shows, de functie van *poortwachter*: goede literatuur krijgt aandacht, slechte literatuur is zijn ruimte in een dagblad of tijdschrift niet waard en wordt dus niet gerecenseerd⁸. Die functie komt bij het Boekenweekgeschenk te vervallen, aangezien deze traditie inmiddels zo ver terug gaat en een dermate prominente positie in het literaire jaar inneemt dat het, hoe goed of slecht het ook is, sowieso aandacht van de criticus krijgt; alleen al uit

⁶ Bourdieu 1992, p. 248.

⁷ Blom 2000, p. 57.

⁸ Van Rees 1985, p. 65.

concurrentieoverwegingen 'is elk zich respecterend persorgaan' tot een bepaalde dienstverlening verplicht wat betreft nieuwe werken van een bepaalde statuur⁹. Normaal gesproken wordt daarmee nieuw te verschijnen literatuur van literaire toppers bedoeld, die reeds een prominente plek in het literaire veld hebben bemachtigd, maar aangezien het BWG ook ieder jaar weer verschijnt en prominent gerecenseerd wordt – en sinds 1984 door een literaire topper wordt geschreven –, zou je kunnen beweren dat het BWG ook tot deze categorie wordt gerekend door de Nederlandse critici.

Doordat de functie van poortwachter vervalt, hoeft de dagbladrecensent zich uitsluitend te richten op zijn andere drie taken: het beschrijven, interpreteren en evalueren van literair werk¹⁰. Hierdoor heeft de criticus meer tijd en ruimte om een weloverwogen oordeel van het Boekenweekgeschenk te geven en het te plaatsen in het oeuvre van de auteur.

Onderzoeksvraag

In de loop der jaren lijkt er een consensus te zijn ontstaan over hoe een goed Boekenweekgeschenk eruit moet zijn: het moet zowel veel lezers een plezier kunnen doen als een verrijking zijn voor het Nederlandse literaire veld. De schrijver moet constant een balans zoeken tussen deze twee eigenschappen, aangezien beide volgens de veldtheorie van Pierre Bourdieu onmogelijk wordt geacht. Het Boekenweekgeschenk lijkt dus eerder op de kwaliteit van het verhaal *als Boekenweekgeschenk* te worden beoordeeld dan als een verhaal op zich.

De ene Boekenweekauteur belast met deze opdracht beweegt zich wat gemakkelijker binnen het literaire veld dan de andere, en weet daardoor wellicht ook een betere balans tussen *aantrekkelijk voor veel lezers* en *kwalitatief aantrekkelijk* te vinden. De vraag die binnen dit onderzoek centraal staat, is of de Boekenweekauteur voor zijn invulling van de opdracht van het Boekenweekgeschenk dermate veroordeeld wordt dat het zijn of haar carrière eerder schaadt dan dat het iets oplevert. In termen van Bourdieu wordt dat vertaald als het inleveren of vergaren van symbolisch kapitaal binnen het literaire veld, waardoor dat de volgende onderzoeksvraag oplevert: *Is het schrijven van het Boekenweekgeschenk een gunstige factor voor de positie van de auteur binnen het literaire veld?*

Omdat het een ondoenlijke taak is om van iedere Boekenweekauteur sinds 1930 een profiel te maken op basis van zijn Boekenweekgeschenk en zijn andere publicaties, wordt in dit onderzoek alleen gekeken naar vier peiljaren, steeds tien jaar verschillend, sinds de introductie van het *literaire* Boekenweekgeschenk in 1984. De keuze is gevallen op de jaren 1984 (Maarten 't Hart met *De ortolaan*), 1994 (Hella Haasse met *Transit*), 2004 (Thomas Rosenboom met *Spitzen*) en 2014 (Tommy Wieringa met *Een mooie jonge vrouw*). Hierdoor kan het eerste literaire Geschenk in beschouwing worden gehouden, terwijl er ook ruimte is om een casus van een recente Boekenweekauteur te maken.

Methode

⁹ Van Rees 1985, p. 71.

¹⁰ Van Rees 1985, p. 59.

Een van de plekken waar symbolisch kapitaal kan worden vergaard dan wel verloren, is in het landschap van de literaire dagbladkritiek. Dit is vermoedelijk een van de meest gelezen bronnen van literaire kritiek, met de grootste oplage en met een van de best gedocumenteerde geschiedenissen, wat het perfect maakt voor dit onderzoek. Centraal in dit onderzoek staan de kritieken in de dagbladen *Volkskrant*, *NRC*, *Trouw* en *Parool*, alle vier dagbladen met een uitgebreide literaire bijlage en een geschiedenis in het beoordelen van romans, non-fictie en dichtbundels. Ze wijden ook alle vier aandacht aan het Boekenweekgeschenk wanneer dat verschijnt. Het zijn bovendien kranten die in het recente onderzoek van Yvette Linders en Esther op de Beek ook geanalyseerd werden, waardoor dit onderzoek wellicht interessant vergelijkingsmateriaal oplevert.

Om te bepalen of een auteur symbolisch kapitaal verliest dan wel vergaart door zijn Boekenweekgeschenk, is het noodzakelijk om eerst vast te stellen hoe de status van de auteur was voordat hij de opdracht kreeg. In alle casussen gaat het om een auteur die reeds geconsacreerd is door het literaire veld en wiens (of wier) naam al bekend was bij het grote publiek. Toch kan het zijn dat zijn of haar vorige publicaties erg positief of erg negatief werden ontvangen, waardoor critici toch met andere ogen naar het Boekenweekgeschenk kijken. Om vast te stellen of dit het geval is, worden de recensies van de *voorgaande twee publicaties* vergeleken met de recensies van het Boekenweekgeschenk zelf, en de recensie van de *eerstvolgende publicatie*, zodat er een beeld ontstaat van hoe de status van de auteur was voorafgaand aan de Boekenweek, hoe het Geschenk ontvangen werd en in hoeverre dit invloed heeft gehad op de beoordeling van het daaropvolgende werk van de auteur. Op deze manier valt te bepalen of de invulling die de auteur aan het Boekenweekgeschenk gaf een positieve dan wel negatieve invloed had op zijn status in het literaire veld.

Als onderzoeksmethode wordt het model van Boonstra gebruikt uit haar in 1979 gepubliceerde artikel ‘Van waardeoordeel tot literatuuropvatting’, waarin ze een onderverdeling in categorieën maakt van het type opmerkingen dat critici in literaire recensies maken – dit model is overigens weer gebaseerd op het in 1953 opgestelde model van Abrams in *The mirror and the lamp*. Boonstra onderscheidt vijf categorieën:

1. Argumenten waarbij het literaire werk beoordeeld wordt in relatie tot de (waarneembare en ideale) werkelijkheid;
2. Argumenten waarbij het literaire werk beoordeeld wordt in relatie tot de auteur;
3. Argumenten waarbij het literaire werk beoordeeld wordt als autonoom geheel;
4. Argumenten waarbij het literaire werk beoordeeld wordt in relatie tot de lezer;
5. Argumenten waarbij het literaire werk beoordeeld wordt in relatie tot andere literaire werken.¹¹

Hoewel het model niet voorziet in een positieve of negatieve beoordelingen, is het wel een bruikbaar middel om de literatuuropvatting van de recensent te achterhalen. Wanneer

¹¹ Boonstra 1979, p. 245.

je dit toepast op een corpus recensies met hetzelfde onderwerp, zoals in het geval van dit onderzoek, is er een algemene literatuuropvatting over dat onderwerp te destilleren.

In dit specifieke geval wordt geprobeerd te achterhalen wat de literaturopvatting rondom het Boekenweekgeschenk is. Daar is met name categorie 5 erg geschikt voor, want elke vergelijking die de recensent maakt tussen het Boekenweekgeschenk en een ander Boekenweekgeschenk óf een ander verhaal van dezelfde auteur valt in deze categorie. Verder is er ook specifieke aandacht voor categorie 3, omdat de criticus met name in dit type argumenten ingaat op de kwaliteit van het werk; het eindoordeel van de meeste recensies is hier vaak in te vinden.

Structuur

Dit onderzoek is onderverdeeld in vijf hoofdstukken. In de eerste vier worden de vier casussen besproken; Hoofdstuk 1 gaat over de oudste Boekenweekgeschenk dat onderzocht wordt (het uit 1984 afkomstige *De ortolaan* van Maarten 't Hart) en Hoofdstuk 4 gaat over het meest recente (*Een mooie jonge vrouw* van Tommy Wieringa (2014)). In ieder hoofdstuk wordt eerst vastgesteld hoe de twee vorige romans van de auteur besproken werden, vervolgens hoe het Boekenweekgeschenk ontvangen werd, om te eindigen met hoe het eerstvolgende boek het deed in de Nederlandse dagbladkritieken.

In hoofdstuk 5 wordt geanalyseerd hoe de recensenten het Boekenweekgeschenk benoemen. In een goed leesbare tekst is het logisch dat er af en toe een synoniem wordt gebruikt, en niet steeds 'het Boekenweekgeschenk'; de ene keer gebruikt de criticus bijvoorbeeld 'de roman', dan weer 'de novelle', en soms gewoon 'het boekenweekgeschenk' (met of zonder hoofdletter). Uit die benamingen is een literaturopvatting op te maken, die iets wezenlijks zegt over het aanzien van het Boekenweekgeschenk als instituut, en dus ook over het symbolisch kapitaal dat een auteur verdient wanneer hij het mag schrijven.

Hoofdstuk 1

Maarten 't Hart (1984)

Het Geschenk van Maarten 't Hart was een breekpunt in de geschiedenis van het Boekenweekgeschenk, die, op het moment dat 't Hart werd aangewezen, juist een aantal debacles had doorstaan. In 1981 was er nog een hele rel geweest rond Gerard Reve, die het door hem ingeleverde manuscript van *De vierde man* door de Commissie afgewezen zag worden omdat het te controversieel was – Reve had er namelijk een homo-erotische scène in verwerkt en dat was niet de afspraak – waarna het Geschenk van '81 uiteindelijk door Henri Knap geschreven werd. En in 1983 werd het Boekenweekgeschenk van Wim Kan (*Soms denk ik wel eens bij mezelf...*) nog volledig de grond in geboord, met het voor een Geschenk bijzonder negatieve advies voor de lezer om het toch vooral te weigeren wanneer het je door de boekenwinkel aangeboden werd.¹²

In maart 1983 veranderde de Commissie echter in een stichting, wat een nieuw tijdperk inluidde. De nieuwe constructie garandeerde de directeur van de CPNB, Albert Voster, meer vrijheid voor het aanwijzen en goedkeuren van het Boekenweekgeschenk. In zijn ogen moest het Boekenweekgeschenk vooral bedoeld zijn voor de literaire lezer, waardoor het Geschenk vanaf 1984 geschreven moest worden door een literaire auteur. De eerste die hiervoor benaderd werd was Maarten 't Hart, die juist een novelle afgerond had en die wel beschikbaar wilde stellen als Boekenweekgeschenk. Dit werd uiteindelijk *De ortolaan*, een verhaal over een platonische doch onmogelijke liefde, dat overigens geheel toevallig werd uitgegeven in het door de Stichting Mondiaal Alternatief uitgeroepen 'Jaar van de ortolaan'. Dit berustte volgens 't Hart overigens geheel op toeval: 'Aangezien de titel van mijn novelle al in 1981 vaststond, kon ik dat onmogelijk voorzien.'¹³

Oordelen van de recensenten

Op het moment dat *De ortolaan* verscheen, was de reputatie van het Boekenweekgeschenk niet best. Het wisselvallige beleid van de CPNB voor de jaarlijkse gift van de boekhandel had zijn sporen nagelaten, en recensenten juichten derhalve van harte toe dat de Geschenktaditie nu professioneler werd aangepakt, zoveel blijkt wel uit de recensies van *De ortolaan* die in maart in *NRC*, *De Volkskrant*, *Trouw* en *Het Parool* te vinden waren. *NRC* noemt *De ortolaan* 'een meeslepende novelle, lyrisch geschreven en met mooie doorkijkjes in het biologenmilieu'¹⁴, *De Volkskrant* vindt het een ontroerend verhaal – al noemt recensent Willem Kuipers het ook 'flauw en onverteerbaar'¹⁵ –, en *Trouw* oordeelt dat 't Hart er goed in geslaagd is om de liefdesgeschiedenis die in *De ortolaan* beschreven wordt

¹² De Bakker & Arnolds 1985, p. 1983.

¹³ Blom 2000, p. 15.

¹⁴ *NRC*, 23 maart 1984.

¹⁵ *Volkskrant*, 16 maart 1984.

naar een hoger plan te tillen¹⁶. *Het Parool* is de meest negatieve van de vier, en lijkt vooral te vinden dat het verhaal niet geloofwaardig is en dat het de diepere laag, die 't Hart er met behulp van citaten van bekende filosofen aan probeert toe te voegen, niet door het verhaal gedragen kan worden¹⁷.

De gemiddelde lengte van een dagbladrecensie in van een van Nederlands vier grote landelijke dagbladen bedraagt 1031 woorden. Hier moet bij vermeld worden dat het gemiddelde vooral gedrukt wordt door *Het Parool*, die slechts 474 woorden aan *De ortolaan* wijdt; de stukken van *NRC*, *De Volkskrant* en *Trouw* waren met 1613, 714 en 1324 woorden aanzienlijk langer. Daarmee was een recensie van *De ortolaan* van een aardige lengte vergeleken met sommige andere verhalen die hij schreef: *De droomkoningin* uit 1980 had gemiddeld 1239 woorden (*NRC* 967, *Volkskrant* 1514, *Trouw* 1192 en *Parool* 1284) en *De kroongetuige* uit 1983 had er gemiddeld 1008 (*NRC* 1605, *Volkskrant* 234, *Trouw* 1348 en *Parool* 846). *De jacobsladder*, het eerstvolgende boek van 't Hart ná zijn *Geschenk*, vormt hierin een uitschieter met een gemiddelde recensielengte van 2051 woorden, maar dat aantal wordt vooral omhooggeduwd door de recensie die in het *NRC* verscheen en die maar liefst 4400 woorden lang was; het grootste gedeelte van deze recensie gaat op aan redenen waarom recensent Rudy Kousbroek nooit echt een fan is geweest van het oeuvre van 't Hart. De overige recensies zijn qua lengte aanzienlijk korter (*Volkskrant* 1156, *Trouw* 1459 en *Parool* 1189).

Wat ook opvalt, is dat er opvallend veel opmerkingen worden gemaakt over het BWG als fenomeen, al is dat een ontwikkeling die te verwachten was aangezien dit het breekjaar werd in de geschiedenis van het Boekenweekgeschenk.

BWG en twee voorgaande romans

Wanneer we kijken naar de opmerkingen van de recensenten, blijkt dat veruit de meeste opmerkingen in categorie 3 van Boonstra's theorie vallen: elf van de in totaal 21, ruim de helft dus. Hiervan was veruit het meeste positief: er waren acht negatieve opmerkingen te noteren, waarvan vier uit de eerder besproken categorie 3 (twee negatieve compositorische argumenten en twee negatieve stilistische), die overigens keurig verdeeld waren over de vier onderzochte recensies, wat aangeeft dat de critici redelijk eensgezind waren in hun oordelen.

Uit de recensies van *De ortolaan* blijkt dat de stijl van Maarten 't Hart wel vaker een pijnpunt is geweest in zijn oeuvre. Zo zegt Vervoort in *NRC* het volgende.

De Ortolaan is een meeslepende novelle, lyrisch geschreven en met mooie doorkijkjes in het biologenmilieu. 't Hart heeft nooit bekend gestaan als een soepel stilist, maar in dit verhaal staan alle zinnen in de goede richting.¹⁸

¹⁶ *Trouw*, 8 maart 1984.

¹⁷ *Parool*, 21 maart 1984.

¹⁸ *NRC*, 23 maart 1984.

Kijken we naar de laatste twee romans die 't Hart uitgaf voordat *De ortolaan* beschikbaar werd gesteld als Boekenweekgeschenk, dan zien we dat de recensenten bij die romans inderdaad voornamelijk commentaar hebben op de stijl van 't Hart. Over *De droomkoningin* (1980) hadden de vier kranten bijvoorbeeld 28 oordelen in categorie 3 (zeventien over de compositie en elf over de stijl), waarvan er maar liefst 24 negatief waren (16 compositie, acht stijl). Een kleine greep uit die recensies:

De nieuwe roman van Maarten 't Hart is het boek van de gemiste kansen en de verkeerde beslissingen op het vlak van verhaaltechniek, compositie en stijl. Het is een schoolvoorbeeld van de ongeschreven wetten dat schijnbaar oninteressante materie door een adequate vormgeving literatuur wordt, en hoe omgekeerd de dramatische hoogtepunten uit een mensenleven in de weergave op papier kunnen worden afgevlakt.¹⁹

't Hart is voornamelijk op 'de inhoud' gericht, waarvan hij verslag doet in mat, kleurloos en onwaarschijnlijk proza.²⁰

De stijl is op veel plaatsen nogal curieus. Al op de eerste bladzijde gewaagt 't Hart van "haar lippen beroeren", maar dat is nu eenmaal een eigenaardigheid van hem. Hij schijnt van woorden als "echter", "slechts", "doch", "immer", "niettemin" en dergelijke te houden. Bezwaarlijker wordt het in die gevallen waarin een innerlijke monoloog wordt weergegeven en we wel verzeild lijken in een kinderboek: "O, wat ging dat goed." De O's en de uitroeptekens zijn in dit proza niet van de lucht: een stijl die erop uit is om uit te leggen, expliciet te maken. Op bladzij 200 wordt zelfs het struikgewas toegesproken.²¹

Ook in *De kroongetuige* (1983), een soort hybride tussen een roman en een detective, is de kritiek op de stijl van 't Hart niet mals. De vier dagbladen hadden maar liefst twintig opmerkingen die in categorie 3 vallen over dat boek (tien compositorisch en tien stilistische argumenten), waarvan er twaalf negatief waren (vier compositorisch en acht stilistisch).

Toch overtuigt het boek niet helemaal. Dat wordt bepaald niet alleen veroorzaakt door de knarsende stijl waarin bepaalde stukken zijn geschreven. [...] En dan probeer ik me verder maar niet te storen aan de stuitende onnatuurlijkheid van deze pseudo-spreektaal²².

Er is in het algemeen sprake van een "te veel" aan karakteriserende elementen. [...] Het kán allemaal wel (in een roman kan alles) maar de aansluiting tussen psychologie en actie verloopt weinig geolied. De lezer van "De kroongetuige"

¹⁹ *Volkskrant*, 13 september 1980.

²⁰ *Parool*, 19 september 1980.

²¹ *Trouw*, 20 september 1980.

²² *NRC*, 11 februari 1983.

wordt nogal heen en weer geslingerd tussen twee heel verschillende soorten beschrijving.²³

Kortom, de stijl van Maarten 't Hart is altijd een veelbesproken onderwerp geweest bij de critici, en meestal niet ten goede. Vergeleken met zijn voorgaande twee romans, lijkt er, afgaande op het citaat uit *NRC* dat ik eerder aanhaalde, zelfs sprake te zijn van een soort stilistische rehabilitatie voor 't Hart, want over het algemeen lijken de critici meer te spreken over zijn schrijfstijl in *De ortolaan* dan dat ze dat waren in *De droomkoningin* of in *De kroongetuige*. De *Volkskrant* blijft negatief over 't Harts stijl ('[...] het erge is dat het bij 't Hart zo flauw en onverteerbaar wordt'²⁴), maar met name in *Trouw* is men aanmerkelijk positiever. Opvallend, aangezien Rob Schouten in zijn recensie van de gelegenheid gebruikmaakt om een betoog te houden over de kwaliteit van voorgaande Boekenweekgeschenken.

Maarten 't Hart is erin geslaagd in kort bestek verschillende elementen tot een synthese te brengen. [...] Wel kan men, zoals gebruikelijk bij 't Hart, bezwaren koesteren tegen zijn stijl. Zo doet hij mijns inziens wat al te vaak een beroep op eendimensionale beleving van de natuur [...]. Maar daar staat dan weer een heel mooi fragment tegenover waarin de hoofdpersoon zijn verdwaalde Alma van een smalle rotsrichel redt en daarbij noodgedwongen naar een houding moet zoeken waarin hun beider lichamen zo min mogelijk ruimte in beslag nemen.²⁵

Uit al deze opmerkingen valt te destilleren dat de recensenten *De ortolaan* als onderdeel zien van het oeuvre van 't Hart, aangezien er geregeld een vergelijking wordt gemaakt met eerder werk van de auteur en wordt vastgesteld welk beeld daardoor in de literaire wereld van hem is ontstaan. Toch maken enkele recensenten nog van de gelegenheid gebruik om iets te zeggen over hoe het Boekenweekgeschenk in de voorgaande jaren werd vormgegeven, en hoe *De ortolaan* in deze traditie past.

Eerstvolgende roman

Vergelijken we de recensies van *De droomkoningin*, *De kroongetuige* en *De ortolaan* met *De jacobs ladder*, de roman die 't Hart in 1986 uitbracht en dus zijn eerstvolgende publicatie ná het Boekenweekgeschenk was, dan zien we een hele andere houding bij de recensenten. In plaats van overwegend negatief, wordt over *De jacobs ladder* vrijwel uitsluitend positief geoordeeld, zelfs wanneer het over zijn stijl gaat. Dat is des te opvallender wanneer je wat beter kijkt naar de opmerkingen van Rudy Kousbroek (*NRC*) over het oeuvre van 't Hart, in wat met afstand de langste recensie van alle onderzochten kritieken is. Kousbroek doet een poging te achterhalen wat het nou precies is wat lezers zo stoort aan 't Harts schrijfstijl, en waarom het zo vaak een goede beoordeling van zijn werk in de weg stond.

²³ *Trouw*, 10 februari 1983.

²⁴ *Volkskrant*, 16 maart 1984.

²⁵ *Trouw*, 8 maart 1984.

Ik heb lang niet alles wat er over hem geschreven wordt gelezen, maar ik denk dat ik de meeste recensies van zijn werk ook nog zou herkennen als zijn naam er in onleesbaar was gemaakt; de toon is merkwaardig dezelfde: welwillend, begunstigend, zoals van een onderwijzer over een middelmatig begaafde leerling die wel heel hard zijn best doet.

[...]

Er kan geloof ik geen verschil van mening bestaan over het terrein waarop de moeilijkheden liggen: het taalgebruik. Maar wat daarmee bij 't Hart loos is heb ik nooit ergens bevredigend omschreven gezien. Ik ken een paar mensen die bij het noemen van zijn naam een gekweld gezicht zetten en zeggen: 'nee, dat kan ik niet lezen, die man schrijft als een bakvis', of woorden van soortgelijke strekking [...]; ik zou liegen als ik beweerde niet te begrijpen waar zulke opmerkingen op sloegen. De formule: 'een prachtig verhaal, naverteld door een schooljongen' is meer dan eens bij mij opgekomen en met de essays is het al niet anders: als zoiets mocht en ik er de tijd voor had zou ik ze eigenlijk het liefst willen herschrijven. Ik weet geen betere manier om duidelijk te maken hoe knap en stimulerend ik die essays vind en hoe ze me tegelijkertijd kregel kunnen maken door net-niet-rake formuleringen, de half afgemaakte gedachten, de non-sequiturs, de vergalopperingen als gevolg van haast of slordigheid, de gemakzuchtige clichés. Mijn vingers jeuken dan om aan het werk te gaan met een rood potlood. Niet uit hovaardij maar gewoon uit liefde voor het vak, uit verlangen er iets van te maken dat niet alleen belangwekkend maar ook gaaf en af is en daardoor beter tot zijn recht komt.²⁶

Dit lange betoog, dat ruim driekwart van het artikel in beslag neemt en waarin Kousbroek ook nog ingaat op enkele essays die 't Hart schreef en waar diens in Kousbroeks ogen onbevredigende schrijfstijl vandaan komt, wordt echter wel afgesloten in positieve bewoordingen; *De jacobs ladder* voldoet volgens Kousbroek juist níet aan alle kenmerken die hij zojuist opgesomd heeft, waardoor je je niet alleen afvraagt wat de toegevoegde waarde van het betoog is dat je zojuist gelezen hebt, maar ook kunt concluderen dat *De jacobs ladder* toch wel een erg goed boek moet zijn.

De Jacobs ladder is niet alleen een aangrijpend en prachtig verhaal, heel knap van compositie, maar het is ook grotendeels vrij van het taalgebruik waarmee ik me in dit artikel heb beziggehouden, en dan wordt een eigen toon hoorbaar, anders dan van enige schrijver in Nederland.²⁷

Kortom, gewoon een goed boek. Het is weliswaar opvallend dat dit in een recensie van 't Harts eerstvolgende boek op zijn Boekenweekgeschenk is, maar of het ook de invloed van *De ortolaan* is die Kousbroek van gedachten heeft doen veranderen, valt sterk te betwijfelen. Hij noemt het verhaal niet één keer, niet als positief of als negatief voorbeeld, en lijkt eerder een oordeel te geven van 't Harts voorgaande oeuvre; of *De*

²⁶ NRC, 17 oktober 1986.

²⁷ NRC, 17 oktober 1986.

ortolaan dan aan de goede of aan de slechte kant hoort, wordt verder eigenlijk niet verduidelijkt.

Iets dergelijks zien we ook in de *Volkscrant*. Ook in deze krant neemt de recensent, Aad Nuis, de ruimte om een uitleg te geven bij het oeuvre van 't Hart, waarbij er met name naar eerdere romans wordt gekeken. Er wordt geen vergelijking gemaakt met *De ortolaan*, maar andere verhalen uit 't Harts pen worden ook niet bij naam genoemd.

Maar ondanks alle onderlinge overeenkomsten is er ook een grote variatie in de boeken van 't Hart. Zijn romans vooral zijn zorgvuldiger geconstrueerd dan de spontane verteltrant suggereert, en er zijn er geen twee die volgens hetzelfde stramien zijn opgebouwd.²⁸

Of zijn Boekenweekgeschenk nou wel of niet onder 'de boeken van 't Hart' of 'zijn romans' valt, is moeilijk op te maken uit fragmenten als deze, waardoor hier een conclusie aan verbinden eigenlijk niet te doen is. Feit blijft echter dat ook deze recensie opmerkelijk veel positiever is dan wat we over 't Harts werk lezen in de recensies vóór 1984.

Ook in het *Parool* zien we een opvallend positievere waardering voor 't Harts werk dan we voorheen vernamen in de Nederlandse dagbladen.

Op de wat flodderige stijl van 't Hart zijn terecht al heel vaak aanmerkingen gemaakt. *De jacobsladder* en ook zijn vorige verhalenbundel *De huismeester* (1985) laten echter een steeds grotere stilistische beheersing zien. Zijn dialogen zijn als altijd erg sterk. In deze roman ontleen ze hun charme vooral aan de afgewogen afwisseling van bijbelse en alledaagse taal.²⁹

Zoals uit bovenstaand citaat blijkt, neemt het *Parool* ook absoluut geen afstand van eerdere opmerkingen over het werk van 't Hart. Het lijkt er eerder op dat de recensenten de verandering in zijn stijl positief kunnen waarderen. Wat echter opvalt, is dat ook Janet Luis niet de link met *De ortolaan* legt, die stilistisch ook al positief werd ontvangen, maar juist de verhalenbundel die 't Hart een jaar later uitgaf als het breekpunt lijkt te kiezen. Alsof het Geschenk dat hij schreef niet écht meetelt.

Trouw waardeert *De jacobsladder* ook aanzienlijk beter dan voorgaande romans van die 't Hart schreef, maar geeft niet echt een breekpunt of iets dergelijks in zijn oeuvre aan.

Conclusie

Er was bijzonder veel eer te halen en weinig te verliezen voor 't Hart toen hem de opdracht voor het Boekenweekgeschenk werd aangeboden, en naar het lijkt heeft hij het er erg goed vanaf gebracht. Zijn twee voorgaande romans (*De droomkoningin* en *De kroongetuige*) werden matig ontvangen, zijn Boekenweekgeschenk (*De ortolaan*) erg positief en zijn volgende roman (*De jacobsladder*) zelfs bijna lovend. Daardoor lijkt het Boekenweekgeschenk van 1984 niet alleen een breekpunt te zijn geweest in de geschiedenis van de Geschenktraditie, maar ook in het oeuvre van Maarten 't Hart zelf,

²⁸ *Volkscrant*, 5 september 1986.

²⁹ *Parool*, 3 oktober 1986.

die in zijn oeuvre voornamelijk bekritiseerd werd om zijn – volgens de recensenten – matige schrijfstijl en daar in zijn Geschenk en zijn eerstvolgende roman juist positieve berichten over zag verschijnen.

Het lijkt echter dat de eer die *De ortolaan* in zijn oeuvre zou moeten krijgen door de recensenten geen recht wordt gedaan. In recensies van *De jacobsadder* wordt er niet over gesproken, en het wordt ook niet als een van zijn romans gezien. Dit onderstreept de gedachte dat het Boekenweekgeschenk door recensenten als een apart boek in zijn oeuvre wordt gezien, en niet gewoon als een van zijn romans.

Hoofdstuk 2

Hella Haasse (1994)

In 1994 werd Hella Haasse de eerste Nederlandse auteur die het Boekenweekgeschenk voor de derde maal mocht schrijven. In 1948 schreef ze haar eerste Geschenk, een eer die haar destijds ten beurt viel doordat ze de novellewedstrijd van het CPNB won. In die tijd was het Boekenweekgeschenk nog een dubbele prijsvraag: auteurs konden een manuscript insturen, en uit deze inzendingen koos de Commissie het beste verhaal, dat het Boekenweekgeschenk van dat jaar zou worden; prijsvraag 1. Dat Geschenk werd anoniem uitgegeven, waarna lezers uit een lijst auteursnamen de auteur konden kiezen van wie zij dachten dat hij of zij het geschreven had; prijsvraag 2. Een constructie die in de eenentwintigste eeuw, met al het uitgelekte nieuws en alle sociale media die we om ons heen zien, eigenlijk ondoenlijk zou zijn, om nog maar te zwijgen van het appèl dat op alle auteurs wordt gedaan om enkele maanden te zwijgen over het al dan niet winnen van prijsvraag 1.

Het was niettemin een manier voor schrijftalenten om hun kunnen te meten met andere auteurs, zodat deze constructies zelfs voor een van de meest bijzondere schrijversdebuten in de literaire geschiedenis zorgde: *Oeroeg*. Voor 1948 had Hella Haasse nog geen grote publicaties op haar naam, maar door het schrijven van het Boekenweekgeschenk genoot ze in één klap bekendheid in het Nederlandse literaire veld; het werd haar grote doorbraak, onderkent ze ook zelf.

Wat de invloed van het geschenk op mijn schrijversleven betreft: ik denk dat ik hoe dan ook altijd wel geschreven zou hebben, maar het is wel zeker dat de verspreiding van *Oeroeg* als geschenk aan mijn naam een bekendheid gegeven heeft die ik als debuterend auteur van proza langs de ‘gewone’ weg niet gekregen zou hebben.³⁰

Het was ook een uniek Boekenweekgeschenk, geschreven in een periode dat het beleid in Nederlands-Indië door de politionele acties internationaal volop onder vuur lag. *Oeroeg* wordt nog altijd gezien als een van de meest bijzondere boeken die de Geschenktraditie heeft voortgebracht, en het wordt zelfs nu nog veelvuldig gebruikt door scholieren om hun boekenlijst op te vullen – al durf ik niet te ontkennen dat de voorgeschreven lengte van 96 pagina’s daar een grote invloed op heeft.

In 1959 schreef Haasse wederom een Geschenk, *Dat weet ik zelf niet*. De dubbeleprijsvraagperiode was bijna voorbij vanwege steeds meer verzet vanuit het schrijversgilde en doordat het CPNB steeds minder kopij aangeleverd kreeg. Het verder een afwijkend Geschenk omdat het een essay betrof en geen novellen – uiteraard was er in deze periode nog geen Boekenweekessay.

³⁰ De Bakker & Arnolds 1985, p. 1948.

In 1994 kreeg Haasse, die na een langdurig verblijf in Parijs weer in Amsterdam was neergestreken, als eerste auteur voor de derde maal de opdracht het Boekenweekgeschenk te schrijven: *Transit*.

Oordelen van de recensenten

Wat meteen opvalt aan de dagbladkritieken van het Boekenweekgeschenk van 1994, is dat het *Parool* ontbreekt. Voor zover ik heb kunnen onderzoeken, heeft het *Parool* in dat jaar *Transit* niet met een beoordeling “beloond”. De overgebleven drie dagbladen schreven wel een recensie, waarvan de gemiddelde lengte 669 woorden bedroeg (*NRC* 578, *Volkskrant* 961 en *Trouw* 469 woorden) – wat maar liefst 362 woorden korter is dan de gemiddelde recensielengte van *De ortolaan* uit 1984. De twee meest recente romans op het moment dat haar BWG uitkwam, *Schaduwbeeld, of Het geheim van Appeltern* (1989) en *Heren van de thee* (1992) (waarbij de recensies van *Parool* buiten beschouwing worden gelaten) waren gemiddeld respectievelijk 1775 (*NRC* 1761, *Volkskrant* 1801 en *Trouw* 1763 woorden) en 1515 (*NRC* 1295, *Volkskrant* 2000 en *Trouw* 1763) woorden, aanzienlijk langer dus van *Transit*. Haar eerste roman ná de Boekenweek van 1994 was *Zwanen schieten* (1997), dat een gemiddelde recensielengte van 1255 woorden had (*NRC* 1310, *Volkskrant* 1233 en *Trouw* 1223) – ook bij deze romans zijn de beoordelingen van *Parool* buiten beschouwing gelaten. De gemiddelde recensielengte bij de casus-Haasse laat derhalve een dalende trend zien, waarbij het Boekenweekgeschenk veruit de minste woorden voor een beoordeling kreeg.

BWG en twee voorgaande romans.

Wanneer we kijken naar waar de recensenten zich in het geval van *Transit* op richten, dan zien we dat de derde categorie uit Boonstra's theorie, waarin het gerecenseerde verhaal gezien wordt als autonoom object, oververtegenwoordigd is; maar liefst twaalf van de in totaal vijftien opmerkingen uit de drie dagbladrecensies vinden we in categorie 3 terug. Er wordt twee keer een opmerking geplaatst die in categorie 2 (verhouding werk-auteur) in te delen is en één keer een opmerking die in categorie 1 (verhouding werk-werkelijkheid) valt. Categorie 4 (verhouding werk-lezer) en 5 (verhouding werk-andere literaire werken) blijven buiten beschouwing. Er worden in de bespreking van dit Boekenweekgeschenk dus ook geen vergelijkingen gemaakt met Geschenken van eerdere jaren, wat op zich opvallend is doordat Haasse een unieke plek inneemt in de geschiedenis van de Boekenweek. Alleen in de *Volkskrant* wordt vermeld dat het niet Haasses eerste Boekenweekgeschenk is, want in een bijzin – tussen haakjes welteverstaan – zegt recensent Arnold Heumakers dat het ‘haar derde [is] na *Oeroeg* uit 1948 en *Dat weet ik zelf niet* uit 1959’³¹. Wellicht hebben kranten ervoor gekozen om hier in andere berichten iets over te zeggen.

De drie kranten die in 1994 ruimte reserveerden voor een recensie van het Boekenweekgeschenk oordeelden over *Transit* aanzienlijk minder positief dan over *De ortolaan*. Weliswaar wordt volgens Heumakers met *Transit* ‘Haasses vakmanschap [...]

³¹ *Volkskrant*, 16 maart 1994.

opnieuw bewezen³², claimt Reinjan Mulder in *NRC* dat ‘de novelle [in zijn opzet] geslaagd [is] te noemen³³, en zegt T. van Deel in *Trouw* dat *Transit* ‘een korte hevige geschiedenis’ vertelt³⁴, toch geven alle recensenten aan dat niet alles uit dit Boekenweekgeschenk gehaald is. Zo vult Van Deel zijn opmerking over de korte, hevige geschiedenis aan met ‘tamelijk schetsmatig van opzet, duidelijk wat de tegenstellingen betreft, weinig eigenaardig of opzienbarend van vertelwijze³⁵, en het *NRC* mag de opzet van *Transit* dan misschien geslaagd noemen, Mulder vindt de stijl van het boek ‘kleurloos, gehaast’ en dat het verhaal ‘hinderlijk weinig diepgang’ heeft³⁶. Alleen de *Volkscrant* blijft uitermate positief, en hoopt zelfs dat *Transit* een eerste deel is dat moet leiden tot de volgende roman van Hella Haasse, al moet ook Heumakers toegeven dat *Transit* ‘slechts [...] een momentopname blijft³⁷, en te weinig diepgang heeft. Alles bezien valt niet anders dan te concluderen dat *Transit* matig ontvangen werd door critici van de grote Nederlandse dagbladen.

Dat is op zich opvallend, aangezien Haasses reputatie erg goed was nadat zij in 1992 *Heren van de thee* had uitgebracht, dat vrijwel overal positief werd ontvangen. Van de achttien waardeoordelen die er over deze roman te vinden waren, waren er slechts vijf negatief, die allemaal in categorie 3 vielen. In totaal waren er twaalf oordelen aan te wijzen die in deze categorie vielen (vijf over de compositie, zeven over de stijl), waarvan er vijf negatief waren (twee compositie, drie stijl). Veruit de meeste van deze negatieve commentaren komen uit *Trouw*, waarin recensent Van Deel zijn onvrede over de roman laat blijken.

'Heren van de thee' heet weliswaar een roman, maar hoeveel meer roman zou het zijn geweest wanneer Haasse haar personages met wat meer verbeelding had mogen modelleren. Het karakter en de geest van Rudolf blijven nu vlak. Er wordt ergens gezegd dat hij veel van muziek houdt en van literatuur, er wordt van Jenny gezegd dat ze zeer ontwikkeld is en zich voor politiek interesseert. Al deze dingen blijven in het vage of worden in een paar afstandelijke, beschrijvende zinnen nader aangeduid. De kroniekachtige toon van een groot deel van het boek voorkomt een speciale belangstelling voor Rudolfs wel en wee en doet afbreuk aan de psychologische kant van de roman. De taal, hoe gevormd ook, zorgt er niet voor dat we dieper doordringen in de personages en de hen omringende wereld.³⁸

³² *Volkscrant*, 16 maart 1994.

³³ *NRC*, 18 maart 1994.

³⁴ *Trouw*, 10 maart 1994.

³⁵ *Trouw*, 10 maart 1994.

³⁶ *NRC*, 18 maart 1994.

³⁷ *Volkscrant*, 16 maart 1994.

³⁸ *Trouw*, 27 februari 1992.

In dit fragment vinden we al twee negatieve commentaren over de stijl, en eentje over de compositie.

Om maar aan te geven hoeveel variatie men wel niet kan vinden in subjectieve waardeoordelen: Kees Fens was in de *Volkskrant* juist lovend over de stijl van Haasse.

Nergens wordt de band tussen man en land expliciet verwoord; ik heb die zeldener sterker beschreven gezien dan in het leven van Rudolf Kerkhoven, zoals dat bij Hella *Haasse* gestalte krijgt.³⁹

Slechts in *NRC* vinden we dan nog een wanklank op stilistisch gebied, die eigenlijk alleen geldt voor het laatste deel van *Heren van de thee*.

Zo kalm en vastberaden als het boek begint, zo nerveus - en verbrokkeld eindigt het.⁴⁰

Deze staan echter lijnrecht tegenover enkele andere commentaren over dit aspect, die veel positiever van aard zijn.

In *Heren van de thee* komen weliswaar nog brieven voor, en stukjes dagboek, maar de tekst bestaat voor een groot deel uit fraai gestileerde beschrijvingen in de derde persoon. *Haasse* gaat in dit opzicht aanzienlijk verder dan in sommige van haar laatste boeken, zoals *Mevrouw Bentinck* en *Schaduwbeeld*.

[...]

Aan veel in *Heren van de thee* is te merken dat het boek door een geroutineerde romanschrijfster is geschreven. Hella *Haasse* heeft voor een vorm gekozen die dwingt tot doorlezen. Er is een snelle afwisseling van stijlen en decors en er is bijna geen voorkennis nodig om het verhaal te kunnen volgen.⁴¹

Heren van de thee werd over het algemeen goed tot gematigd goed ontvangen. Gaan we vanaf deze roman verder terug en kijken we naar de twee romans die Hella Haasse schreef voorafgaand aan haar Boekenweekgeschenk van 1994, dan zien we dat dat al veel minder gold voor het in 1989 uitgekomen *Schaduwbeeld, of het geheim van Appeltern*, een roman die net als *Heren van de thee* steunt op waargebeurde verhalen maar door de auteur is omgebogen tot een roman.

Het verhaal volgt Joan Derk van der Capellen tot den Pol, een Nederlandse revolutionair uit de achttiende eeuw die een pamflet aan het Nederlandse volk schreef waarin hij riep tot opstand tegen stadhouder Willem V. Voor een groot deel volgt Haasse de bekende feiten van Van der Capellens leven, maar aangezien niet alles bekend is, is het niet zozeer een roman, maar ook een soort historische autobiografie. Die twee genres lijken erg met elkaar in tegenspraak, als we de recensenten mogen geloven, en zij lijken dan ook weinig te spreken te zijn over *Schaduwbeeld*, dat van de veertien waardeoordelen

³⁹ *Volkskrant*, 16 maart 1992.

⁴⁰ *NRC*, 21 februari 1992.

⁴¹ *NRC*, 21 februari 1992.

(uit drie teksten aangezien het *Parool* wederom buiten beschouwing blijft) maar liefst zeven negatieve oordelen mag noteren. Slechts vijf van de veertien oordelen vielen in categorie 3, wat aangeeft dat de recensenten zo worstelden met deze vorm dat ze het boek niet alleen daarop wilden beoordelen; er wordt in vergelijking met andere romans veel opgemerkt over categorie 1 (relatie tussen het literaire werk en de werkelijkheid), namelijk vier keer (waarvan twee negatief), en categorie 4 (literaire werk-lezer), namelijk eveneens vier keer (waarvan twee negatief).

De recensie die zich het meest op categorie 1 richt – alle waardeoordelen uit deze categorie werden in dit stuk gebruikt – is die van Arnold Heumakers in de *Volkscrant*, die de roman vooral toetst aan de historische werkelijkheid en de vraag in hoeverre Haasse zich daaraan gehouden heeft; een invalshoek die overigens te verwachten valt bij een roman met zo'n structuur. Het levert opmerkingen als de onderstaande op, waarin Heumakers de historische werkelijkheid vergelijkt met Haasses weergave ervan in *Schadumbeeld*.

Zo is daar de enorme indruk die de Amerikaanse Onafhankelijkheidsstrijd op Van der Capellen heeft gemaakt; terecht wordt aan zijn Amerikaanse connecties (hij was in de republiek een der eerste pleitbezorgers van de rebellen) zeer veel aandacht besteed. Ook de invloed van - vooral Angelsaksische - Verlichtingsschrijvers als Locke, Hume, Hutcheson, Price en Priestley wordt niet verwaarloosd en hetzelfde geldt voor de invloed van Van der Capellens grootvaders van moederszijde, de voormalige Arnhemse burgemeester Van Basenn, waaraan Haasse - wederom door tussenkomst van de verbeelding - een groot belang toekent; via hem zou Joan Derk met de antieke en vaderlandse burgerdeugden hebben kennisgemaakt.⁴²

Hoewel Heumakers hier nog positief is, is dat lang niet altijd het geval. Heumakers valt over de vorm, en betwijfelt of een roman wel de juiste manier is om het verhaal van Van der Capellen te vertellen. Het geeft de auteur immers veel ruimte voor interpretatie, wat bij een historische biografie niet het geval zou zijn geweest. Nu gaat wellicht de interpretatie van Haasse de geschiedenis in, alhoewel die lang niet altijd aantoonbaar historisch juist is.

Een andere vraag is of Hella Haasse gelijk heeft. In een wetenschappelijk werk zouden voor haar hypothese harde bewijzen moeten worden geleverd. Zulke bewijzen ontbreken in *Schadumbeeld*; een en ander wordt eenvoudig als waar gebeurd beschreven. De werkwijze is typerend voor dit boek dat, zoals de schrijfster in een korte 'Verantwoording' meldt, geen wetenschappelijke biografie is en ook geen roman, 'al zijn een aantal open plekken in de levensgeschiedenis van Joan Derk van der Capellen vanuit de verbeelding ingevuld'.⁴³

⁴² *Volkscrant*, 20 oktober 1989.

⁴³ *Volkscrant*, 20 oktober 1989.

Het neemt niet weg dat Heumakers nog altijd een positief oordeel over de roman geeft, aangezien het verhaal dat Haasse vertelt hem wel kan bekoren.

De gekozen kroniekvorm leent zich nauwelijks voor de analytische aanpak die in dat geval onontbeerlijk zou zijn geweest. Van zo'n analytische aanpak is dan ook niet veel te merken. Geholpen door de documenten en door haar eigen verbeelding vertelt de schrijfster vooral een aantrekkelijk verhaal.⁴⁴

Ondanks zijn antipathie tegen de vorm, is Heumakers uiteindelijk toch te spreken over de roman, omdat de stijl van Haasse zo fijn is en het verhaal dat ze vertelt zo goed is. Of Heumakers ook zo geoordeeld zou hebben bij een onbekende auteur, laten we zeggen een debutant, die hetzelfde boek had geschreven, is de vraag. Het is aannemelijk dat het eindoordeel dan alsnog negatief zou zijn doordat de vorm dan wellicht wel degelijk een te groot struikelblok was geweest. De reputatie van Haasse, opgebouwd door haar boeken – en Boekenweekgeschenken wellicht – zorgen ervoor dat Heumakers dit verhaal alsnog op een bepaalde manier kan plaatsen.

De recensies in *Trouw* en *NRC* bevatten wel waardeoordelen, maar ze zijn geen *pure* recensies: *Schadumbeeld* wordt gebruikt als een kapstok om het verhaal van Van der Capellen te vertellen. *NRC* kiest ervoor om de journalist (A. Alberts) het verhaal van Van der Capellen te laten navertellen, en hem slechts terloops wat opmerkingen over *Schadumbeeld* te laten doen. Zo vindt Alberts dat Haasse bij het schrijven van *Schadumbeeld* 'een ingenieus procedé heeft gevolgd', maar hekelte hij het feit dat er eigenlijk nog steeds niet veel opgehelderd wordt in de roman.⁴⁵ Meer zegt hij eigenlijk niet over de roman. *Trouw* kiest voor een interviewvorm, waarin Haasse zelf antwoorden op vragen geeft, terwijl journalist Rudi Wester er af en toe een waardeoordeel tussendoor fietst. Zo merkt hij al vroeg op dat *Schadumbeeld* een 'indrukwekkend gedocumenteerd en boeiend verhaal [is] geworden over een persoon en een periode waarover in Nederland nog niet zoveel geschreven is', en dat de overige personages erg levendig worden geportretteerd⁴⁶. Veel meer wordt er eigenlijk niet verteld, al is de overheersende toon in het interview uitermate positief, al mag dat wellicht ook verwacht worden in een interview.

Zowel *Trouw* als *NRC* hebben geen 'pure' recensie aan *Schadumbeeld* gewijd.

Eerstvolgende roman

In 1997, drie jaar na haar Boekenweekgeschenk, publiceerde Hella Haasse de roman *Zwanen schieten*. Het is een geheel ander verhaal dan *Transit* en lijkt vooral sterk autobiografisch van aard.

De roman werd uitvoerig besproken in de Nederlandse dagbladen: alle vier de kranten die centraal staan in dit onderzoek besteedden aandacht aan de roman. Omdat bij *Transit* echter het *Parool* ontbrak, laten we die in het onderzoek naar *Zwanen*

⁴⁴ *Volkskrant*, 20 oktober 1989.

⁴⁵ *NRC*, 27 oktober 1989.

⁴⁶ *Trouw*, 19 oktober 1989.

schieten ook achterwege. *NRC*, *Volkscrant* en *Trouw* oordeelden overwegend positief; er zijn geen negatieve waardeoordelen aan te wijzen. T. van Deel zegt in *Trouw* dat Haasse ‘prachtige compacte portretten [levert] van haar ouders en grootouders, ook in verband met zichzelf, haar kinderen kleinkinderen⁴⁷, Elsbeth Etty bespreekt het in *NRC* als ‘dit allerminst prestigieuze, maar lichtvoetige en volkomen toegankelijke boek⁴⁸ en de *Volkscrant* heeft het over ‘een meeslepende reis van de geest waarin de pijlen van de schrijfster een hoge vlucht nemen en landen in een gebied dat door “prestigieuze” geleerden op hun themadagen zelden ontsloten wordt⁴⁹.

De gemiddelde lengte van een recensie van *Zwanen schieten* is 1255 woorden (*Volkscrant* 1233, *NRC* 1310 en *Trouw* 1223 woorden), waarmee het gemiddeld 586 woorden langer is dan een bespreking van *Transit*. Vergelijken we het met de twee romans voorafgaand aan Haasses derde Boekenweekgeschenk, namelijk *Heren van de thee* (uit 1992) en *Schaduwbeeld of het geheim van Appeltern* (uit 1989), dan zien we dat dat nog altijd aanzienlijk korter is dan de gemiddelde lengte van een bespreking van deze twee romans; toen *Schaduwbeeld* uitkwam, besteedden recensenten gemiddeld 1775 woorden aan een bespreking hiervan (*Volkscrant* 1801, *NRC* 1761 en *Trouw* 1763 woorden), en bij *Heren van de thee* was dit 1515 woorden (*Volkscrant* 2000, *NRC* 1295 en *Trouw* 1249 woorden). Vergelijken we dat met het eerder vastgestelde gemiddelde van *Transit*, dan komt haar Boekenweekgeschenk er al helemaal karig van af.

Conclusie

Zwanen schieten, de eerste roman die Haasse na *Transit* publiceerde, komt er erg goed van af in de Nederlandse dagbladkritiek. In de kritieken van Haasses vier uitgelichte boeken valt op dat de eerstvolgende roman ná haar (derde) Boekenweekgeschenk positief werd ontvangen, terwijl het Geschenk zelf en de twee romans die eraan voorafgingen kritischer werden beoordeeld. Het is moeilijk vast te stellen of Haasse de positievere reacties ook daadwerkelijk te danken heeft aan *Transit*, aangezien geen enkele van de recensenten ernaar terugverwijst, maar de ontwikkeling is niettemin opvallend te noemen.

⁴⁷ *Trouw*, 3 oktober 1997.

⁴⁸ *NRC*, 31 oktober 1997.

⁴⁹ *Volkscrant*, 31 oktober 1997.

Hoofdstuk 3

Thomas Rosenboom (2004)

Het Boekenweekgeschenk van 2004 werd geschreven door Thomas Rosenboom, die bekendheid had vergaard met *Gewassen vlees*, *Publieke werken* (dat in 2015 nog verfilmd werd) en *De nieuwe man*, stuk voor stuk dikke boeken waarvoor tijdens het schrijfproces een nauwkeurige documentatiefase nodig was, aangezien ze allemaal in een historische context geplaatst werden. Met zijn Geschenk *Spitzzen* brak Rosenboom een beetje met zijn eigen oeuvre, aangezien dat verhaal zich in de eigen tijd afspeelde en hij zich keurig hield aan de voorgeschreven lengte van 96 pagina's – een traditie waar het CPNB zelf overigens in 2001 mee brak, toen het Geschenk eenmalig door de buitenlandse auteur Salman Rushdie geschreven werd en hij prompt met het 254 pagina's tellende *Woede* op de proppen kwam.

Ten opzichte van 1984 en 1994 heeft *Spitzzen* wel degelijk een verandering ondergaan: er is een nieuwe valuta geïntroduceerd in Nederland, waardoor je *Spitzzen* niet bij aankoop van guldenbedragen van respectievelijk 19,50 (*De ortolaan*) en 22,90 (*Transit*), maar bij aankoop van het eurobedrag van 12,50 aan boeken kreeg.

Oordelen van de recensenten

In tegenstelling tot 1994, besteedden in 2004 alle vier de dagbladen die in dit onderzoek centraal staan aandacht aan het Boekenweekgeschenk in de vorm van een recensie. Ze waren bovendien allemaal positief: Peters van *De Volkskrant* zegt dat 'alles wat de grote stilist en bouwmeester Rosenboom uniek maakt, [...] in *Spitzzen* aanwezig [is]'⁵⁰, Van Deel zegt in *Trouw* dat het 'zomaar een tussendoortje [is, maar] een volwaardige novelle, van eenzelfde niveau als *Publieke werken* en *De nieuwe man*'⁵¹. En ook NRC en *Het Parool* zijn uitermate positief: Steinz noemt *Spitzzen* in de titel van zijn stuk in het NRC een 'spannend en geestig Boekenweekgeschenk'⁵², en Moll heeft het in *Het Parool* over een vaardige en humorvolle schrijfstijl⁵³.

De gemiddelde lengte van een recensie van *Spitzzen* is 624 woorden (*Volkskrant* 552, NRC 662, *Trouw* 697 en *Parool* 584 woorden), 47 korter dan bij *Transit* (1994) van Hella Haasse en 407 korter dan *De ortolaan* (1984) van Maarten 't Hart. De gemiddelde lengte van een Boekenweekgeschenkrevisie neemt dus bij iedere casus af naarmate we vorderen in de tijd.

Vergelijken we de lengte van een recensie Rosenbooms Boekenweekgeschenk met zijn andere romans die centraal staan in dit onderzoek, dan valt op dat het Geschenk aanzienlijk korter besproken wordt dan zijn andere romans. *Publieke werken* (1999) had een

⁵⁰ *Volkskrant*, 10 maart 2004.

⁵¹ *Trouw*, 6 maart 2004.

⁵² NRC, 9 maart 2004

⁵³ *Parool*, 9 maart 2004.

gemiddelde recensielengte van 1593 woorden (*Volkskrant* 1470, *NRC* 2451, *Trouw* 1381 en *Parool* 1062 woorden), bij *De nieuwe man* (2003) nam dat aantal verrassenderwijs toe tot 1665 woorden (*Volkskrant* 1185, *NRC* 2845, *Trouw* 1604 en *Parool* 1027 woorden), om bij *Zoete mond* (2009), de roman die hij vijf jaar ná zijn Boekenweekgeschenk publiceerde, juist weer enorm af te

nemen naar een gemiddelde lengte van 962 woorden (*Volkskrant* 968, *NRC* 1278, *Trouw* 997 en *Parool* 603 woorden). Wat hierbij opvalt is dat het *NRC* bij alle romans een vrij grote uitschieter is.

BWG en twee voorgaande romans

Recensenten richtten zich bij het beoordelen van *Spitzzen* totaal niet op de link tussen het literaire werk en de lezer, want er zijn geen waardeoordelen aan te wijzen die in categorie 4 van Boonstra's theorie vallen. De recensenten zijn lovend over het werk als autonoom object (categorie 3), aangezien alle waardeoordelen over de schrijfstijl van Rosenboom en de compositie van het werk positief waren. Wat betreft de link tussen *Spitzzen* en de werkelijkheid (categorie 1), valt op dat er twee opmerkingen worden gemaakt over de geloofwaardigheid van het verhaal: één positief (Rosenboom moet zich verdiept hebben in de materie om de dans zo geloofwaardig neer te zetten⁵⁴) en één negatief (het plot is onrealistisch⁵⁵). Over de relatie tussen *Spitzzen* en de auteur waren louter positieve commentaren.

Alles wat de grote stilist en bouwmeester Rosenboom uniek maakt, is in *Spitzzen* aanwezig, zij het noodzakelijkerwijs in verkorte vorm, hetgeen spijtig is omdat dit talent floreert bij de krankzinnige ontladingen (in woord en daad) waartoe hij zijn dikwijls geremde personages drijft.⁵⁶

De hoofdpersoon in *Spitzzen* is een vertrouwd Rosenboom-personage, namelijk iemand die een gemis, een leegte, wil opvullen.⁵⁷

In totaal werden er twintig waardeoordelen geveld in de vier recensies, waarvan er slechts twee negatief waren.

Dat de stijl van Rosenboom zo positief beoordeeld wordt, is opvallend. Rosenboom schreef voor *Spitzzen* uitsluitend dikke boeken, waar hij bovendien lang voor nodig had en die in een historische context geplaatst werden. Dat zijn stijl ook overeind blijft in het 96-pagina's-keurslijf van het CPNB, in een verhaal dat zich in het contemporaine Nederland afspeelt, mag toch opvallend worden genoemd. Het lijkt een argument te zijn tégen het beoordelen van het Boekenweekgeschenk op basis van de voorschriften die het CPNB zelf voorschreef; recensenten keuren *Spitzzen* niet af op het

⁵⁴ *Trouw*, 9 maart 2004.

⁵⁵ *Parool*, 9 maart 2004.

⁵⁶ *Volkskrant*, 10 maart 2004.

⁵⁷ *Parool*, 9 maart 2004.

feit dat Rosenbooms Boekenweekgeschenk geen ‘aardige ingang biedt tot het oeuvre van de auteur’⁵⁸.

Het verhaal steekt prachtig in elkaar en het verloop wordt een aantal keren niet zonder reden vergeleken met schaken.⁵⁹

Dat betekent overigens niet dat dat in het algemeen geldt voor alle vier de recensies over het Boekenweekgeschenk van 2004 die centraal staan in deze casus, want in de *Volkskrant* wordt er wel degelijk een waardeoordeel geveld op basis van de inperkingen die bij de opdracht van het schrijven van het Geschenk horen.

En het is te hopen dat degenen voor wie *Spitzen* een beginnerscursus-Rosenboom is, door dit soort bizarre scenes als magneten naar zijn grote romans worden getrokken.⁶⁰

Dit citaat toont juist aan dat de recensent (Arjen Peters) het gegeven dat het Boekenweekgeschenk ‘een aardige ingang tot het oeuvre van de auteur moet bieden’ juist wel heeft meegenomen bij het beoordelen van *Spitzen*.

De spanning in *Spitzen* wordt wel vaker geroemd, en ook vaker aan de auteur Rosenboom gekoppeld als iets wat typisch iets voor zijn oeuvre is. Dat hem dat ook in het veel kortere Boekenweekgeschenk lukt, wordt door de recensenten positief gewaardeerd.

Haast onverdraaglijk wordt de spanning naar een apotheose gevoerd van echt Rosenboomse allure: alle elementen die aan het begin zijn opgevoerd, in het vervolg zijn uitgewerkt, worden in de slotfase tezamen gebracht.⁶¹

Het lijkt erop dat er een consensus bestaat onder de recensenten; het Geschenk van Rosenboom voldoet door zijn eisen weliswaar niet aan de gebruikelijke kenmerken van het oeuvre van de auteur, maar het verhaal dat hij geschreven heeft, voldoet daar wél aan, en wordt zodoende toch positief gewaardeerd.

Vergelijken we de beoordeling van *Spitzen* met Rosenbooms twee voorgaande romans – *Publieke werken* (1999) en *De nieuwe man* (2003) – dan zien we dat ook die enorm positief zijn beoordeeld. Ze werden, zoals al eerder benoemd, ‘beloond’ met recensies van een aanzienlijke lengte, maar ook de waardeoordelen zelf in de recensies waren vrijwel louter positief.

In de vier beoordelingen van *Publieke werken* zitten maar liefst 59 waardeoordelen, waarvan er slechts zes negatief waren. Veruit de meeste oordelen zitten in categorie 3 (31

⁵⁸ Blom 2000, p. 9.

⁵⁹ *Trouw*, 6 maart 2004.

⁶⁰ *Volkskrant*, 10 maart 2004.

⁶¹ *Trouw*, 6 maart 2004.

keer, waarvan drie negatief), maar er is een opvallend hoog aantal oordelen dat in categorie 4 (relatie literair werk-lezer) en 5 (relatie literair werk-andere literaire werken) in te delen valt; respectievelijk elf (één negatief) en zeven (twee negatief).

Het bijzonder hoge aantal waardeoordelen en de opmerkelijk positieve lof die de roman werd toegezwaard, is echter goed in perspectief te plaatsen: *Publieke werken* staat bekend als het meesterwerk van Thomas Rosenboom – al zal de lof die de recensenten de roman hebben toegezwaard daar ook aan bijgedragen hebben. Dat blijkt ook uit het hoge aantal opmerkingen over de stijl en de compositie die de recensenten plaatsen. Ze zijn overigens veelal hetzelfde: het archaische taalgebruik van Rosenboom past goed in de setting en geeft je als lezer een heleboel verdieping.

Onwaarachtig goed is Rosenboom in het doseren van ritmes (ook binnen een zin), zijn beeldspraak is van een gulle ornamentiek die zich negentiende-eeuws aanbiedt maar bij nadere inspectie twintigste-eeuws van substantie is. *Publieke werken* is, achter het mombakkes van een bedaagd verhaal uit vroeger tijd, een uiterst eigentijdse tendensroman.⁶²

Alleen al de adembenemend mooie proloog, het visitekaartje van Rosenboom, nam mij meteen in voor *Publieke werken*, maar ook daarna stelt de roman nergens teleur. De afwisseling van dorpse en stedelijke verwickelingen geeft de lezer telkens de gelegenheid om bij te komen van de juist doorstane emoties. Ook de vracht aan intrigerende en fraai uitgewerkte motieven variërend van onvruchtbaarheid tot levensverzekeringsspolis en van landverhuizing tot de ruis in een viool leidt de aandacht een beetje af van de rampen die zich vroeger of later zullen voltrekken.⁶³

Ironisch genoeg leidt de zo geroemde stijl van Rosenboom ook tot negatieve kritieken in de *NRC*. De recensent (Janet Luis) vindt de detaillering en de stijl zo overdonderend, dat het soms een beetje te veel wordt – al komt ze daar later nog enigszins van terug.

Dat is ook het tergende van dit schrijverschap: op brieke benen gaat het maar voort, terwijl we er zo graag eens bij zouden gaan liggen, om de rokende puinhopen die achter ons liggen eens even rustig te laten uitdoven. Elke zin van dit oeuvre dringt aan op aandachtige lezing, terwijl je er het liefst, met lichtjes afgewend hoofd, zo'n beetje overheen zou lezen om aan de toenemende beklemming te ontkomen.

[...]

Dat is de grote tragiek die ten grondslag ligt aan het oeuvre van Rosenboom: ondanks haast bovenmenselijke inspanningen slaagt geen van zijn hoofdpersonen erin - de hedendaagse psychologie zou hier vermoedelijk spreken van "onveilige binding" - werkelijk aansluiting te vinden bij anderen. Die tragiek - die ook de hoofdpersonen van *Publieke werken* terneerdrukt -

⁶² *Volkskrant*, 12 november 1999.

⁶³ *NRC*, 13 november 1999.

wordt nog eens versterkt door het bijzondere taaleigen van Rosenboom, dat alles tot een soort stemmingsmuziek verheft.⁶⁴

Het zijn echter zo ongeveer de enige wanklanken in alle recensies, want over het algemeen wordt *Publieke werken* geroemd om zijn stijl en zijn samenstelling.

Wat verder opviel, was het bijzonder hoge aantal opmerkingen over de relatie tussen de lezer en het literaire werk. In deze casus komt die relatie vooral tot uitdrukking in de emoties die het werk van Rosenboom bij de lezer opriepen.

Comfortabel achteroverleunen is er niet bij, er wordt een voortdurend appèl gedaan op het gemoed van de lezer. Er kan om gehuild worden en gelachen, gefronst en geglimlacht, gehuiverd en soms ook even herademd, maar vooral wordt men door dit werk tot het uiterste getergd, misschien zoals de schrijver zelf erdoor getergd werd tijdens het schrijven.⁶⁵

Je wilt niet verder - ik ben een aantal malen gestopt met lezen - maar je móet. Je wilt niet weten hoe het verhaal verder gaat, maar je leest verder in de ijdele hoop dat het misschien toch nog goed komt.⁶⁶

Het is een opvallende afwijking van de recensies van *Spitzen*, waarin deze categorie juist helemaal niet aan bod kwam.

Vergelijken we de recensies van *Publieke werken* met die van *De nieuwe man* (2003), dan valt direct op dat de recensenten aanzienlijk minder waardeoordelen vellen: slechts 37. Daarvan vallen er slechts twee in categorie 4 (waarvan er ook nog eentje negatief is), negentien in categorie 3 (waarvan vier negatief), en het vrij hoge aantal van twaalf in categorie 2 (waarvan eentje negatief). Categorie 1 en 5 kunnen beide slechts twee keer worden onderscheiden.

De algemene consensus is dat *De nieuwe man* een erg goed boek is, maar geen meesterwerk als *Publieke werken*. Dat merk je aan de toon die sommige recensenten soms aanslaan.

De nieuwe man zit barstensvol scènes en formuleringen die bij Rosenbooms grote lezerspubliek menige grijs en gniffel zullen verwekken. Echter, zonder de kwestie of dit boek wezenlijk een case-study in solipsisme is, zou *De nieuwe man* slechts een voorbeeldig vertelde tragedie zijn over een provinciaal die niet opgewassen was tegen de vooruitgang. Die kardinale vraag maakt overigens van dit goede en mooie boek nog geen meesterwerk.⁶⁷

⁶⁴ NRC, 13 november 1999.

⁶⁵ NRC, 13 november 1999.

⁶⁶ *Parool*, 19 november 1999.

⁶⁷ *Volkscrant*, 28 februari 2003.

Hij maakt de scenes allemaal nog net iets scherper, knapper, kleurrijker dan nodig is om met de man mee te voelen, en wanneer de afgrond zich ten slotte opent, kan hij het niet laten nog een laatste hoofdstuk toe te voegen om te zien of er niet ergens nog een druppel drama uit te persen valt.⁶⁸

De nieuwe man wordt ook met de rest van Rosenbooms oeuvre vergeleken (*De nieuwe man* was Rosenbooms vierde gepubliceerde roman); het wordt ‘een echte Rosenboom’ genoemd.

De nieuwe man is een helemaal echte Rosenboom geworden, gedetailleerd, precies, doortimmerd, traag, en toch van een onontkoombare spanning, alles gedaan in die merkwaardige gedragen, licht historiserende stijl, die zijn handelsmerk is geworden en die het verhaal dat je ne sais quoi geeft dat het kenmerk is van alle grote literatuur.⁶⁹

Verder worden ook Rosenbooms stijl en zijn uitgebreide documentatie, die de lezer beter laten meeleven in de sfeer van de setting en de personages beter in hun tijd plaatst, genoemd als positieve punten

Wederom heeft hij zich uitvoerig gedocumenteerd, hetgeen dit keer leidt tot staaltjes zoetvloeiende scheepsbouwlyriek die een lust voor oog en oor zijn. [...] Rosenboom is en blijft een meesterlijk stilist, zijn parmantig-ouwelijke toon werkt weer formidabel, de verwijzingen naar boektitels (*Gesponnen suiker* van Wolkers, *Ijzereen agaven* van Bordewijk, *Publieke werken* van Rosenboom) wijzen op de speelse ontspanning waarmee dit boek geschreven lijkt, en het herhaaldelijke en kolderieke optreden van de plaatselijke blaaskapel (die op de werf repeteert) is je reinste *Fanfare*.⁷⁰

Met krachtige hamerslagen klinkt Rosenboom niet alleen met groot vertoon van scheepsbouwtechnische kennis de Seewolf in elkaar, maar evenzeer het noodlot, en de ramp zelf, waarover ik moet zwijgen, is van een even hilarische als huiveringwekkende schoonheid.⁷¹

Op basis van de opmerkingen van de recensenten in de vier grote Nederlandse dagbladen moet ik concluderen dat de naam van Rosenboom reeds gevestigd en geconsacreerd was door met name *Publieke werken*, maar ook *De nieuwe man* en de paar romans die hij voor *Publieke werken* al op zijn naam had staan – er werd immers veel ruimte voor stukken over zijn nieuwe boeken gereserveerd, dus met zijn voorgaande romans moet hij ook een goede naam hebben opgebouwd. Die heeft met het Boekenweekgeschenk van 2004 niet

⁶⁸ NRC, 28 februari 2003.

⁶⁹ *Parool*, 28 februari 2003.

⁷⁰ *Volkscrant*, 28 februari 2003.

⁷¹ *Parool*, 28 februari 2003.

aan symbolisch kapitaal ingeboet, want dat verhaal werd erg goed ontvangen; niet zo laaiend enthousiast als *Publieke werken*, maar zeker niet minder dan *De nieuwe man*.

Eerstvolgende roman

In 2009, vijf jaar na zijn Boekenweekgeschenk, publiceerde Rosenboom zijn eerstvolgende roman *Zoete mond*, die over het algemeen goed ontvangen werd, al zijn er wel wat wanklanken te horen. Fortuin wijst in *NRC* op de richtingloosheid die het boek soms lijkt te hebben – al probeert hij daar nog een positieve draai aan te geven door erop te wijzen dat het Rosenboom daar waarschijnlijk om te doen was – en concludeert dat het boek wat vaart mist.⁷² Serdijn is in *De Volkskrant* aanmerkelijk positiever door vrijwel direct te zeggen dat de nieuwe Rosenboom ‘er mag zijn’, maar beseft ook dat het verhaal ‘pit mist’, en gewoon wat traag voortkabbelt.⁷³ *Parool* en *Trouw* zijn aanmerkelijk positiever. Storm spreekt in *Het Parool* in louter positieve woorden over het op dat moment nieuwe boek van Rosenboom, en roemt met name de structuur en de schrijfstijl van de auteur.⁷⁴ Schouten ziet in *Trouw* veel herkenningpunten tussen *Zoete mond* en eerder werk van Rosenboom, en noemt het verhaal ‘tijdloos’, vooral door de stijl en de compositie, die wordt vergeleken met Hermans’ bekende mus die van het dak valt.⁷⁵

De recensenten van *NRC*, *De Volkskrant* en *Trouw* komen verder nog enkele malen terug op de Kellendonklezing die Rosenboom in 2005 hield, die later nog gepubliceerd werd als *Denkend aan Holland* en waarin hij zijn poëtica uiteenzet. Het valt de recensenten op dat *Zoete mond* vrijwel perfect voldoet aan zijn eigen ideeën over hoe literatuur eruit zou moeten zien, waardoor er in de roman veel herkenningpunten met de rest van Rosenbooms oeuvre aan te wijzen zijn.

De gemiddelde lengte van een *Zoete mond*-recensie is met 962 woorden (*NRC* 1278, *Volkskrant* 968, *Parool* 603 en *Trouw* 997) aanzienlijk langer dan die van het Boekenweekgeschenk van vijf jaar eerder, maar dat mag ook wel verwacht worden van een roman die ruim vijf keer zo dik is. Het gemiddelde aantal woorden ligt nog altijd aanzienlijk lager dan het geval was bij *Publieke werken* (1593) en *De nieuwe man* (1665).

In totaal worden er in de vier recensies 24 waardeoordelen geveld, waarvan er vier negatief waren. Wat opvalt vergeleken met eerder werk van Rosenboom is dat de tweede categorie uit de theorie van Boonstra, waarin een vergelijking tussen het literaire werk en de auteur wordt gemaakt, in de recensies van *Zoete mond* niet vaker terugkomt (vier keer) dan bij *Publieke werken* (vier keer), *De nieuwe man* (twaalf keer) en *Spitzen* (vijf keer) het geval was, ondanks de eerdergenoemde Kellendonklezing, die een jaar ná *Spitzen* door Rosenboom gehouden werd. Verder zet de trend dat de critici zich vooral op categorie 3 richten, waarin het beoordeelde verhaal als een autonoom object wordt besproken, zich

⁷² *NRC*, 4 september 2009.

⁷³ *Volkskrant*, 28 augustus 2009.

⁷⁴ *Parool*, 26 augustus 2009.

⁷⁵ *Trouw*, 29 augustus 2009.

voort: dertien maal (waarvan drie keer negatief) werd er een opmerking gemaakt die in deze categorie in te delen was, ruim de helft dus.

Zoete mond verscheen ruim vijf jaar nadat Rosenboom de eer Boekenweekauteur te zijn ten deel viel, wat past in het gebruikelijke schrijfritme van ‘weinigschrijver’ Rosenboom. Dat betekent niet automatisch dat *Spitzen* al tot het vergeten verleden behoort, aangezien zijn veelgenoemde *Denkend aan Holland* slechts een jaartje later gepubliceerd werd. Het blijkt echter dat de Kellendonklezing een aanzienlijk grotere invloed heeft gehad op de recensenten dan Rosenbooms Boekenweekgeschenk, wat de critici verwijzen nauwelijks naar zijn BWG. Sterker nog, er is een passage in het *NRC* waarin Fortuin het oeuvre van Rosenboom doorneemt en daarin wel de twee voorgaande romans noemt, maar *niet* het Boekenweekgeschenk.

Het is misschien de richtingloosheid die hij zelf heeft ervaren: na zijn Librisprijswinnende boeken *Gewassen vlees* (1994) en *Publieke werken* (1999) publiceerde hij in 2003 *De nieuwe man*, een roman die maar moeilijk tot leven wilde komen - een held kan nu eenmaal maar een beperkt aantal keren ten onder gaan. Rosenboom raakte in een impasse waarbij hij maar moeilijk richting aan zijn dagen kon geven.⁷⁶

Ongeveer hetzelfde zien we in *Trouw*, wanneer recensent Schouten *Zoete mond* in Rosenbooms oeuvre probeert te plaatsen. Ook hij noemt Rosenbooms eerdere romans, maar slaat het Geschenk bijna opzichtig over.

Het is Rosenbooms vertrouwde thema: obsessieve karakters vol eerzucht proberen iets te bereiken, maar overspelen hun hand en moeten hun verlies incasseren.

Niet dat Rosenboom almaar hetzelfde boek schrijft, zijn boeken zijn juist nadrukkelijk in verschillende tijden en milieus gesitueerd, in de achttiende eeuw bij patriciërs (*Gewassen vlees*), in de negentiende eeuw bij middenstanders in Amsterdam en Hoogeveen (*Publieke werken*), in de twintigste eeuw onder scheepsbouwers op het Groninger land (*De nieuwe man*).⁷⁷

De enige recensent die *Spitzen* wel meeneemt tijdens het doornemen van Rosenbooms oeuvre, zij het vrij miniem, is Serdijn van *Volkskrant*. Toch valt op dat het Boekenweekgeschenk volgens haar een aanmerkelijk andere status heeft dan de bekende literatuur van Rosenbooms hand.

Altijd een feestelijk moment wanneer een schrijver van kaliber na jaren dan eindelijk een nieuwe roman presenteert. Zes jaar na z'n vorige, *De nieuwe man*, vijf jaar na het Boekenweekgeschenk *Spitzen*, vier jaar na de Kellendonklezing

⁷⁶ *NRC*, 4 september 2009.

⁷⁷ *Trouw*, 29 augustus 2009.

het pamflet *Denkend aan Holland* en drie jaar na de verhalenbundel *Hoog aan de wind* verschijnt de vijfde roman van Thomas Rosenboom (1956).⁷⁸

Ze heeft het over romans en noemt *De nieuwe man* Rosenbooms vorige boek, en benoemt het Boekenweekgeschenk daarna specifiek als een Boekenweekgeschenk, en niet als een normale nieuwe publicatie of een door hem uitgebrachte novelle. Nog opvallender is dat ze daarna *Denkend aan Holland* ook benoemt als een pamflet. Daarmee plaatst ze iedere publicatie van Rosenboom in een categorie – *Zoete mond* en *De nieuwe man* als roman, *Spitzen* als een Boekenweekgeschenk en *Denkend aan Holland* als een pamflet – wat de hypothese dat het Geschenk een aparte categorie binnen de Nederlandse literatuur lijkt te bevestigen.

Conclusie

Rosenboom is een auteur die zijn naam met verscheidene succesvolle en goed ontvangen romans had opgebouwd, waarvan *Publieke werken* waarschijnlijk de bekendste is. Op basis van dit succes kreeg hij de opdracht het Boekenweekgeschenk te schrijven, dat eveneens goed ontvangen werd. De rol van het Geschenk op het symbolisch kapitaal dat hij verworven heeft, lijkt wat betreft de receptie te verwaarlozen: Rosenboom wordt in zijn later verschenen roman *Zoete mond* om dezelfde punten geroemd als voordat hij het BWG schreef, en zijn Geschenk wordt in de beoordeling van die roman zelfs opzichtig genegeerd. Het schrijven van het Geschenk zal ongetwijfeld goed zijn geweest voor (de bekendheid van) zijn naam, maar een toename in de waardering van de auteur Rosenboom lijkt niet aanwijsbaar, mede doordat Rosenboom reeds een gevestigde naam was

⁷⁸ *Volkskrant*, 28 augustus 2009.

Hoofdstuk 4

Tommy Wieringa (2014)

Het Boekenweekgeschenk van 2014, *Een mooie jonge vrouw*, werd geschreven door Tommy Wieringa, een schrijver die op dat moment bekendheid genoot door publicaties als *Joe Speedboot*, *Caesarion* en *Dit zijn de namen*. Met name de eerstgenoemde, uit 2005, lanceerde Wieringa's naam in de Nederlandse literatuur. De twee volgende romans werden nog bescheiden succesjes, al wist geen van beide het succes van zijn debuut te evenaren.

Dat *Joe Speedboot* zijn naam vestigde, blijkt wel uit Wieringa's plaats in de CPNB Top 100, een lijst van de honderd in Nederland best verkochte boeken (de lijst werd voor het eerst samengesteld in 2005, waardoor het niet mogelijk was de overige Boekenweekauteurs en hun successen via deze graadmeter te vergelijken, CvR.). Uiteraard zitten er nadelen aan het gebruik van deze lijst, aangezien niet ieder boek op hetzelfde moment in het jaar wordt uitgegeven; een roman die in februari van 2014 wordt uitgebracht, heeft uiteraard meer kans om hoog te eindigen in de lijst dan een boek dat in november van hetzelfde jaar wordt uitgebracht, simpelweg omdat er meer maanden zijn waarin het boek verkocht kan worden.

Wanneer we Wieringa's oeuvre langslopen in de top 100, zien we dat hij er van 2005 – zowel het beginjaar van de Top 100 als het publicatiejaar van *Joe Speedboot* – tot en met 2014 vrijwel non-stop in heeft gestaan. Van 2005 tot en met 2009 stond *Joe Speedboot* in de top 100 van bestverkochte Nederlandse romans. In 2009 stond Wieringa er twee keer in: op de 70ste plaats met *Joe Speedboot* en op de 22ste plaats met *Caesarion*. 2009 was het enige jaar dat *Caesarion* in de top 100 stond. Na 2009 verdween Wieringa twee jaar uit de lijst, om in 2012 op de 57ste plaats terug te komen met *Dit zijn de namen*, dat in oktober van dat jaar verscheen. Dat boek bleef nog twee jaar in de lijst staan, en was in 2013 zelfs de bestverkochte Nederlandse roman, met een zesde plaats in de top 100. In 2014 stond het nog op de 67ste plaats, en op de zevende plaats in de categorie Nederlandse romans. In 2015 en 2016 kwam Wieringa niet meer terug in de top 100, ook niet met *Honorair Kozak*, dat nooit in een top 100 heeft gestaan.

De commerciële waarde van het Boekenweekgeschenk in het oeuvre van Tommy Wieringa, lijkt te verwaarlozen als we alleen naar de CPNB Top 100 kijken. Wieringa's Boekenweekgeschenk *Een mooie jonge vrouw* verscheen in 2014 met een oplage van zeventhonderdduizend, waarvan een deel toch zeker bij lezers terecht moet zijn gekomen die nog niet eerder een boek van Wieringa hadden gelezen. 2014 was tevens het laatste jaar dat Wieringa in de top 100 stond – met *Caesarion*, zij het aanzienlijk lager dan in het jaar ervoor. Het Geschenk heeft de nieuwe Wieringalezers er niet toe bewogen zijn eerstvolgende roman te kopen, aangezien *Honorair Kozak* een van Wieringa's minst succesvolle publicaties is qua verkoopaantallen.

Overigens dient hierbij opgemerkt te worden dat het jaar van Wieringa's Boekenweek (2014) bekendstaat als een moeilijk jaar voor de boekverkoop, aangezien de gehele boekensector onder druk stond. Zo ging de grote boekhandelketen Polare dat jaar

failliet, waardoor alle winkels die bij deze keten aangesloten waren (maar nog wel open waren) dat jaar geen Boekenweekgeschenk konden leveren aan klanten die wel het vereiste bedrag betaalden aan de kassa; de meeste winkels waren failliet verklaard en verkochten uitsluitend hun inboedel; er werd niets meer aangekocht. Daardoor konden de boekhandels ook niet investeren in de aankoop van Boekenweekgeschenken.

Oordelen van de recensenten

De vier grote Nederlandse dagbladen oordeelden redelijk positief over *Een mooie jonge vrouw*. Arjen Fortuin noemt het in de *NRC* ‘een voorbeeldige novelle’⁷⁹, Arjan Peters zegt in *De Volkskrant* dat Wieringa op ‘meesterlijke wijze laat [...] zien hoe een huwelijk hapert’⁸⁰, en Karin Overmars concludeert in het *Parool* dat Wieringa de perfecte schrijver is ‘als het Nederlandse boek dan moet worden gepropageerd’⁸¹. Alleen *Trouw* is overwegend negatief; de recensent laakt de stijl van Wieringa, die wordt geclassificeerd als ‘duurdoenerij’ en ‘nuffig en clichématig’⁸².

Desondanks hebben alle vier de grote Nederlandse dagbladen aandacht besteed aan het Boekenweekgeschenk van Tommy Wieringa, zij het de een wat meer dan de ander. *De Volkskrant* had 470 woorden gereserveerd voor de recensie van het BWG, *Parool* 279, *NRC* maar liefst 993 en *Trouw* slechts 130. Daarmee komt het gemiddelde aantal woorden van de recensies van *Een mooie jonge vrouw* uit op 468 woorden. Daarmee is de gemiddelde recensielengte van het Boekenweekgeschenk van 2014 met afstand de kortste van alle onderzochte Geschenken; 2004 (624 woorden), 1994 (669) en 1984 (1031) waren allemaal aanzienlijk langer. Als je de gemiddelde recensielengte van alle Geschenken achter elkaar ziet, valt duidelijk een neergaande tendens op: een recensie van het Boekenweekgeschenk is iedere tien jaar korter geworden.

Vergelijken we de lengte van Wieringa’s Boekenweekgeschenk met zijn andere romans die centraal staan in deze casus, te weten *Caesarion* (2009) en *Dit zijn de namen* (2012) als voorgaande romans en *Honorair kozak* (2015) als eerstvolgende roman, dan we dat de gemiddelde recensielengte van zijn romans iedere keer is afgenomen: *Caesarion* was met 1018 woorden (*Volkskrant* 702, *NRC* 1499, *Trouw* 1234 en *Parool* 638) met afstand het langst, gevolgd door *Dit zijn de namen* (*Volkskrant* 886, *NRC* 1151, *Trouw* 563 en *Parool* 663). Opvallend genoeg heeft *Honorair kozak* in vergelijking met eigenlijk alle onderzochte romans van alle auteurs die in dit onderzoek worden besproken gemiddeld de kortste recensielengte met slechts 369 woorden (*Volkskrant* 591, *NRC* 417, *Trouw* 61 en *Parool* 407).

BWG en twee voorgaande romans

⁷⁹ *NRC*, 7 maart 2014.

⁸⁰ *Volkskrant*, 1 maart 2014.

⁸¹ *Parool*, 6 maart 2014.

⁸² *Trouw*, 8 maart 2014.

In de recensies van *Een mooie jonge vrouw* in de vier grote Nederlandse dagbladen zitten 29 waardeoordelen. De recensenten richten zich met name op categorie 3, waarin de recensent het boek beoordeelt als autonoom object. Met name de stijl (tien keer, waarvan drie negatief) en de constructie (zes keer, waarvan drie negatief) komen daarin aan bod. Er wordt vijf keer een intertekstueel verband gelegd, waarvan twee in de categorie die voor ons van belang is, categorie 5b. Eén daarvan staat in het NRC en is een verwijzing naar Schopenhauers werk, de andere uit *Het Parool* is het enige duidelijke oordeel waarmee de recensent een verband legt tussen dit boek en andere Boekenweekgeschenken.

In Wieringa's oeuvre is dit boekenweekgeschenk moeilijk te plaatsen. De schrijver die het in elke roman ambitieuzer aanpakt - met als hoogtepunt het zwaar verteerbare *Dit zijn de namen* (2012) - trakteert zijn publiek nu op een soepel en meeslepend verhaal dat zelfs de niet-lezers onder ons moeiteloos zullen uitlezen. Als het Nederlandse boek dan moet worden gepropageerd, is Wieringa de perfecte schrijver.⁸³

Wieringa is in ieder van zijn boeken steeds iets ambitieuzer geworden, maar lijkt dat nu iets afgezwakt te hebben zodat het boek veel lezers aanspreekt en het verhaal soepel leest, waardoor het nu voldoet aan de eisen van het CPNB. Wieringa heeft met *Een mooie jonge vrouw* zodoende precies afgeleverd waar het CPNB om vroeg. Verder staan er twee verwijzingen naar de CPNB-eisen in het NRC, die beide over de beperkte lengte van een BWG gaan, maar die opmerkingen bevatten verder geen waardeoordeel.

Dat die liefde [tussen een oudere man en een jonge vrouw] [de hoofdpersoon] binnen het korte bestek van een Boekenweekgeschenk wel naar de ondergang zal voeren, laat zich raden.

[...]

Wieringa slaagt er niet in om in *Een mooie jonge vrouw* veel méér te tonen dan de beperkte blik van zijn hoofdpersoon en dat heeft iets onbevredigends. Al was dat misschien niet opgevallen als Wieringa in de voorgeschreven 96 pagina's de man uit zijn boek niet zo levensecht en overtuigend had geportretteerd.⁸⁴

Vrijwel alle onderzochte recensies zijn overwegend positief. Van de 29 waardeoordelen zijn er tien negatief en negentien positief. Ook bij deze casus is categorie 3 weer veruit het best vertegenwoordigd, met veertien oordelen, waarvan toch nog zes negatief. Met name de compositie wordt door de recensenten maar matig beoordeeld met drie van de zes positief.

Maar toch ontbreekt er iets aan *Een mooie jonge vrouw* en dat is nu precies die mooie jonge vrouw. Want doordat het verhaal zich zo op de man concentreert, verdwijnt een van de andere thema's langzaam uit zicht: de uitwerking van het leeftijdsverschil tussen de geliefden. [...] Wieringa slaagt er niet in om in *Een*

⁸³ *Parool*, 6 maart 2014.

⁸⁴ NRC, 7 maart 2014.

mooie jonge vrouw veel méér te tonen dan de beperkte blik van zijn hoofdpersoon en dat heeft iets onbevredigends.⁸⁵

Ook op stilistisch vlak hadden enkele recensenten wel het een en ander aan te merken, blijkens de drie negatieve oordelen van de in totaal tien die er gemaakt werden.

Tot tweemaal toe schrijft Wieringa: 'Hij werd niet jonger van haar, zij werd ouder van hem.' Dat is een haarscherp geformuleerd thema, maar het is helaas een kwestie van ' *tell, don't show*'.⁸⁶

Jammer dat Wieringa zich zo vaak nuffig en clichématig uitdrukt. Spreken professoren van onder de 80 nog van 'het geheim tussen haar benen'? Halen zij te pas en te onpas Tiberius, Nietzsche en Boeddha aan? Die duurdoenerij geeft dit boek iets gekunstelds, alsof Wieringa steeds boven zijn macht reikt.⁸⁷

Het wordt Wieringa verweten dat hij niet echt iets nieuws doet met het Boekenweekgeschenk. Het past wel aardig in zijn oeuvre, concludeert bijvoorbeeld Arjan Peters in *De Volkskrant*, maar zijn onderwerpkeuze wordt in andere recensies clichématig genoemd: een oudere man met een jongere vrouw, en de botsing tussen de twee wanneer de man ouder wordt.

Laten we eerlijk zijn: een midlifecrisis is een cliché, daar kan een schrijver weinig aan veranderen, en dat probeert Wieringa ook niet. De tragedie schuilt juist in de voorspelbaarheid en lulligheid. Als Edward door zijn vrouw het huis uit wordt gezet, belandt hij op een troosteloze camping langs de snelweg. Het is zo uitgekauwd dat het pijn doet.⁸⁸

Meerdere recensenten roemen wel de karakterisering van hoofdpersoonage Edward Landauer, die 'levensecht' wordt genoemd.⁸⁹ Het eindoordeel is bij de meeste recensies, zoals bijvoorbeeld deze uit het *Parool*, overwegend positief, zowel wat betreft het verhaal zelf als de keuze voor Wieringa als Boekenweekauteur.

In Wieringa's oeuvre is dit boekenweekgeschenk moeilijk te plaatsen. De schrijver die het in elke roman ambitieuzer aanpakt - met als hoogtepunt het zwaar verteerbare *Dit zijn de namen* (2012) - trakteert zijn publiek nu op een soepel en meeslepend verhaal dat zelfs de niet-lezers onder ons moeiteloos zullen uitlezen. Als het Nederlandse boek dan moet worden gepropageerd, is Wieringa de perfecte schrijver.⁹⁰

⁸⁵ NRC, 7 maart 2014

⁸⁶ NRC, 7 maart 2014.

⁸⁷ *Trouw*, 8 maart 2014.

⁸⁸ *Parool*, 6 maart 2014.

⁸⁹ NRC, 7 maart 2014.

⁹⁰ *Parool*, 6 maart 2014.

Vergelijken we de beoordelingen van Wieringa's Boekenweekgeschenk met de beoordelingen van zijn twee voorgaande romans, dan valt op dat die aanzienlijk negatiever werden ontvangen. Voor *Caesarion* (2009) was dat misschien nog een beetje te verwachten, aangezien die roman vrij dicht op het enorm succesvolle *Joe Speedboot* (2005) verscheen, maar 22 negatieve waardeoordelen op een totaal van 41 is toch wel erg karig. Met name de stijl van deze roman wordt geheld, met maar liefst twaalf negatieve commentaren (op een totaal van achttien die in deze categorie vielen). Ook de relatie tussen het literaire werk en de lezer kon op weinig bekoring rekenen, want beide opmerkingen die in deze categorie vielen, waren negatief. Verder waren er drie negatieve commentaren (van de zeven) op de compositie, en één kritisch puntje in de relatie tussen de auteur en het literaire werk (op een totaal van vier). Opvallend is het hoge aantal negatieve opmerkingen in de categorie *intertekstualiteit*: maar liefst vier van de zeven.

Dat *Caesarion* de vergelijking met Wieringa's vorige roman moet doorstaan, blijkt wel uit de opening van de meeste recensies: alle recensenten kiezen ervoor om direct de vergelijking te trekken met Wieringa's succesvolle debuutroman in de inleiding of, in het geval van de *Volkscrant*, de ondertitel.

Tweede roman na *Joe Speedboot*⁹¹

Tommy Wieringa heeft geen tweede *Joe Speedboot* willen schrijven. Zijn nieuwe roman gaat over verval en vernietiging in plaats van groei en schepping. [...] *Caesarion* is een roman met sterke en zwakkere kanten, op het oog veel meer de vrucht van een talentvolle en hardwerkende schrijver dan het schijnbaar door de goden aangeraakte *Joe Speedboot*. [...] *Joe Speedboot* nam je mee tot boven de wolken, *Caesarion* slaagt er niet in je mee de diepte in te sleuren.⁹²

De roman *Joe Speedboot* (2005) zorgde voor Tommy Wieringa voor een doorbraak. Niet alleen bij literaire recensenten, maar ook bij het grote publiek. Van het boek, meldt zijn uitgever trots, werden in vier jaar meer dan driehonderdduizend exemplaren verkocht en de roman werd in vele landen vertaald. Door sommigen werd het een jongensboek genoemd. [...]

Wieringa's nieuwe roman, *Caesarion* getiteld, is een ouwewijvenboek - we moeten het een beetje plaatsen in de traditie van Anna Enquist, Paulo Coelho en Konsalik. Rare beeldspraak, überhaupt raar taalgebruik, gedoe met familie, lekker veel gereis, vage kunst, pianomuziek, spirituele gedachten en ziekte en dood alom.⁹³

Na het immense succes van *Joe Speedboot* gooit Tommy Wieringa het in *Caesarion* over een andere boeg: dit keer geen brutale avonturen, maar een klassieke, gekwelde Vatersuche. [...]

⁹¹ *Volkscrant*, 29 mei 2009.

⁹² *NRC*, 15 mei 2009.

⁹³ *Parool*, 12 mei 2009.

Joe Speedboot, de roman waarmee Tommy Wieringa in 2005 de Nederlandse literatuur kwam binnendenderen, was een roman die iets nieuws en verrassends bracht: avontuur, dynamiek, een verhaal dat deed denken aan *Huckleberry Finn* en andere jongensromans, maar zonder dat het ten koste ging van literaire kwaliteit, integendeel. Sindsdien publiceerde Wieringa [...] nog essays en een reisverhaal, maar de volgende roman liet op zich wachten. Kennelijk realiseerde hij zich maar al te goed dat het daverende literaire en publieke succes van *Joe Speedboot* nauwelijks in te lossen verwachtingen opriep.

Caesarion, de jongste roman van Wieringa, is dan ook een totaal ander boek geworden. Was de ondertoon van *Joe Speedboot* opgewekt en optimistisch, *Caesarion* is veel ernstiger en gekwelder. Geen *Joe Speedboot II* vol fantasievolle en gnuivende avonturen met vliegtuigen die in de achtertuin worden gebouwd of shovels waarmee je naar het Midden-Oosten kunt rijden, maar een geschiedenis van moeizame en soms naargeestige familieverbanden, gefnuikte ambities en frustrerende zoektochten.⁹⁴

Als je al deze opmerkingen zo onder elkaar plaatst, krijg je bijna het idee dat *Caesarion* nooit een eerlijke kans maakte, aangezien het hoe dan ook vergeleken moest worden met *Joe Speedboot*. *Speedboot* wordt in *NRC* – in het hierboven geciteerde stuk – zelfs de ‘beroemde voorganger’ genoemd, hoewel het verhaal van *Caesarion* helemaal niet aansluit bij *Joe Speedboot* en het er, behalve dat het door dezelfde auteur is geschreven, helemaal niets mee van doen heeft (Hoe de volgende roman van een succesvolle auteur die daarvoor een gigantische bestseller schreef wordt ontvangen, is, op basis van deze casus, een onderwerp dat een nadere bestudering verdient, en wellicht zelfs zijn eigen onderzoek waard is). Dat *opvolger van Joe Speedboot* is een stempel dat *Een mooie jonge vrouw* en *Dit zijn de namen* niet kregen, al wordt ook in *Dit zijn de namen* toch iedere keer nog het inmiddels roemruchte *Joe Speedboot* genoemd.

In *Caesarion* gebeurde wel veel, maar toch leek al het drama de hoofdpersoon onaangedaan te laten. Die geloofde tot het eind toe in zijn eigen sterke verhalen, met als nadeel dat ook de roman als geheel aan de oppervlakte bleef en nergens de kracht kreeg van Wieringa's wervelende doorbraakroman *Joe Speedboot*. Ter verdediging van de schrijver kon hierbij worden aangevoerd dat hij niet was bezweken voor de verleiding om na dat grote succes weer zo'n feelgood-roman te maken.⁹⁵

Sinds *Joe Speedboot* (2005), Wieringa's doorbraak, waarin de gehandicapte en sprakeloze Fransje een glansrol vertolkte, heeft uw recensent een zwak voor figuren met fysieke mankementen. Ook Pontus met zijn piep-oor en koude voet is een innemend personage, ondanks zijn bij vlagen knokfilm-achtige gewoontes.⁹⁶

⁹⁴ *Trouw*, 16 mei 2009.

⁹⁵ *NRC*, 5 oktober 2012.

⁹⁶ *Volkscrant*, 6 oktober 2012.

Beg is in alles de tegenpool van de pathetische, overgevoelige titelheld uit *Caesarion* (2009). Ook Wieringa's succesroman *Joe Speedboot* (2005) lijkt afkomstig te zijn uit een ander schrijversleven. In *Dit zijn de namen* is het Wieringa ernst.⁹⁷

Nadat Tommy Wieringa in 2005 was doorgebroken met *Joe Speedboot*, een jongensboek voor volwassenen, viel misschien te verwachten dat hij door zou gaan met het schrijven van zulke *Huckleberry Finn*-achtige feelgood-romans op Hollandse bodem. [...] [*Dit zijn de namen*] is literatuur oude stijl, en Tommy Wieringa laat zien dat hij dat vak beheerst, maar je vraagt je wel af waarom hij juist deze richting kiest. Het sprankelende *Joe Speedboot* was mij liever, al is het ook goed dat een schrijver zijn lezers niet probeert te behagen met meer van hetzelfde.⁹⁸

Het is ook een manier om iets te zeggen over zowel *Caesarion* als *Dit zijn de namen* als je het vergelijkt met het erg bekende *Joe Speedboot*, maar het is niettemin opvallend dat het zo vaak gebeurt, en zo lang nota bene; de boeken verschenen respectievelijk vijf en acht jaar na de gevierde roman. Wat verder opvalt, is dat deze techniek bij de recensies van het Boekenweekgeschenk van 2014 verdwenen waren; slechts de *Volkscrant* noemt *Joe Speedboot* even, de overige recensenten laten het, negen jaar na zijn verschijnen, achterwege.

Alsof hij met *Joe Speedboot* (2005) en *Caesarion* (2009) de jeugd en de ouders heeft verkend, komt Wieringa met *Dit zijn de namen* (2012) en *Een mooie jonge vrouw* (2014) aan de kwesties van een latere levensfase toe: hoe verzoen je ambitie en engagement, gezinsleven en carrière, getrainde kwaliteiten en existentieel tekort?⁹⁹

Het is deze verandering in invalshoek die het grote verschil in opmerkingen uit categorie 5 veroorzaakt: waren dat er bij *Caesarion* nog zeven, in *Een mooie jonge vrouw* waren het er slechts drie – een roman vergelijken met een verhaal van het eigen oeuvre van de auteur is immers ook een vorm van intertekstualiteit.

Hoewel *Caesarion* en *Dit zijn de namen* wel enkele malen als autonoom object worden beschouwd, blijft de boventoon in eigenlijk alle recensies negatief omdat ze constant worden afgezet tegen *Joe Speedboot*. Daardoor is het moeilijk om te zeggen of de boeken niet gewaardeerd werden, of simpelweg teleurstellend waren voor de recensenten omdat ze veel meer verwachtten van de auteur die hen respectievelijk vier en zeven jaar eerder de befaamde roman over een invalide jongen bracht. Bij *Een mooie jonge vrouw*, het Boekenweekgeschenk van 2014, was *Joe Speedboot* al verder in het collectieve geheugen

⁹⁷ *Parool*, 17 oktober 2012.

⁹⁸ *Trouw*, 6 oktober 2012.

⁹⁹ *Volkscrant*, 1 maart 2014.

weggezakt, waardoor dit verhaal wellicht wat meer op zijn merites beoordeeld werd – het kwam er in ieder geval stukken positiever van af dan *Caesarion* en *Dit zijn de namen*.

Eerstvolgende roman

Een jaar na het verschijnen van zijn Boekenweekgeschenk publiceerde Tommy Wieringa zijn eerstvolgende roman, *Honorair Kozak*, zoals gezegd zijn minst succesvolle roman wanneer je naar de verkoopaantallen kijkt. Het heeft wellicht wat te maken met de recensies die over deze roman verschenen, want die zijn gemiddeld veruit het kortst van alle bestudeerde romans van deze auteur. In de vier recensies staan ook slechts zestien waardeoordelen, die echter vrijwel allemaal positief zijn: slechts eentje is negatief. Wellicht komt dat door de aandachtspunten van de recensenten, want maar liefst acht waardeoordelen, de helft dus, gaan over de stijl van Wieringa, waarvan er slechts eentje negatief is – wat dus meteen de enige negatieve opmerking in deze casus is.

Maar zelfs als het Tommy Wieringa tegen zit, blijft hij een stilist die het vertikt om zijn zinnen even troosteloos te maken als zijn stemming moet zijn.¹⁰⁰

Soms is er een neiging tot open deuren ('Het belang van de dood is in handen van de levenden') en mooischrijverij ('De voorbodes van de winter gaan grijs en koud door de straten'), maar die worden goedgemaakt door zinnen als 'Hoge cultuur is een zaak van een gematigd klimaat'.¹⁰¹

Kortom, het slechtst verkopende boek van Wieringa is het boek dat zijn Geschenk opvolgde, ook al werd dat van alle onderzochte boeken uit zijn oeuvre het positiefst besproken door de critici.

Wat verder opvalt, is dat er geen verwijzingen zijn naar zijn Boekenweekgeschenk, dat anderhalf jaar eerder was verschenen. Er zitten überhaupt geen verwijzingen naar andere delen uit Wieringa's oeuvre. Opvallend, aangezien in recensies over *Caesarion* en *Dit zijn de namen* juist steeds verwezen werd naar *Joe Speedboot*, de meest succesvolle roman uit Wieringa's werk.

Conclusie

Al met al moet ik concluderen dat het Boekenweekgeschenk van 2014 wel een positieve bijdrage heeft geleverd aan de beoordeling van Wieringa's volgende roman, *Honorair Kozak*; alle onderzochte dagbladen waren positief over dit boek, hoewel er eigenlijk minder aandacht aan besteed werd en het boek ook beduidend slechtere verkoopcijfers had in vergelijking met andere boeken uit Wieringa's oeuvre. Maar wat bij deze auteur wellicht een veel grotere rol heeft gespeeld, is het feit dat Wieringa's meest succesvolle roman op dat moment tien jaar oud was en wat is weggezakt in het geheugen van de recensenten. *Honorair Kozak* werd op zichzelf beoordeeld, en niet afgezet tegen *Joe Speedboot*.

¹⁰⁰ *De Volkskrant*, 14 november 2015.

¹⁰¹ *NRC*, 23 november 2015.

Hoofdstuk 5

Ontwikkeling van Boekenweekgeschenkverwijzingen

De bijzondere status van het Boekenweekgeschenk kan verder worden verklaard door te kijken naar de manier waarop de recensenten het Geschenk noemen: men heeft het soms over *het verhaal* of ‘*de novelle*’, maar soms ook over *het boek* of *boekje*, wat een significant andere betekenis draagt. Wanneer je iedere keer wanneer met naar het Geschenk van dat jaar verwijst in de recensies naast elkaar legt, valt op dat de status van het Boekenweekgeschenk behoorlijk veranderd is door de jaren.

De meest populaire algemene benamingen voor het Geschenk wanneer de recensent niet de titel van het boek wil gebruiken is over deze vier jaren zijn *Boekenweekgeschenk* (wat te verwachten viel) en *novelle*, die verdeeld over alle vier de geselecteerde jaargangen negentien keer langskwamen. Daarna volgt *boek* met zestien en *verhaal* met vijftien, de enige twee termen die verder ook iedere jaargang langskwamen.

De ontwikkeling in deze woordkeuzes is ook opvallend. Zo zijn in 1984 *verhaal* en *novelle* nog het meest populair met ieder acht benoemingen, maar is het in 1994 gebruikelijker om *boek* of *Boekenweekgeschenk* te zeggen; de laatste kwam in 1984 nog maar twee keer voor. In zowel 2004 als 2014 was *Boekenweekgeschenk* de populairste benaming, gevolgd door *novelle* en *verhaal*. Dit lijkt erop te duiden dan *Boekenweekgeschenk* in 1984 nog een wat negatieve lading had, die door de richting die het CPNB op ging over de jaren heen een steeds minder pejoratieve lading kreeg.

Ook het begrip *Boekenweekgeschenk* is aan verandering onderhevig, want het wordt naarmate de jaren vorderen steeds vaker aangeduid als *Boekenweekgeschenk*. Zelfs de schrijfwijze verandert: in 1984 werd het nog met kleine letter geschreven, maar in 2004 en 2014 vrijwel uitsluitend met een hoofdletter.

Ik ga in de rest van dit hoofdstuk nog iets specifieker in op de beoordeling van de afzonderlijke jaartallen.

De ortolaan

In *De ortolaan* zijn verreweg de meeste verwijzingen te vinden (wat ook te verwachten was aangezien de recensies gemiddeld ook de langste zijn en 1984 een breekjaar was in de Boekenweekgeschenkgeschiedenis): 34. Van deze 34 benamingen voor het BWG, wordt acht keer gekozen voor *verhaal* en acht keer voor *novelle*. Daarna volgen *boek* met zes en *boekje* met drie. 1984 is het enige jaar waarin de recensent kiest voor dit enigszins denigrerend op te vatten verkleinwoord van ‘boek’. Het kwam overigens wel in meerdere recensies voor; zowel Willem Kuipers van de *Volkskrant* (één keer) als Rob Schouten van *Trouw* (twee keer) kiezen voor dit begrip.

Boekje is niet het enige unieke woord als we naar alle onderzochte jaren kijken, want ook *roman* komt alleen in 1984 terug. Schouten gebruikt in *Trouw* ook een keer het begrip *een kleine roman*, maar ook simpelweg *roman* wordt eenmaal genoemd. Als we voor het gemak ook *liefdesroman* en *gedragsroman* bij *roman* optellen, komen we toch op vier uit, overigens allemaal gebezigd door Schouten in *Trouw*.

Verder worden ook *liefdesgeschiedenis* (wederom door Schouten in *Trouw*), *cadeau* (*Volkskrant*) en *het geschenk in de Boekenweek* (wederom *Trouw*) eenmaal gebruikt terwijl ze in 1994, 2004 en 2014 niet voorkwamen. Het lijkt erop dat met name Rob Schouten van *Trouw* worstelde met hoe hij deze in een nieuw jasje gestoken traditie moest noemen, aangezien de overige critici de termen gebruikten die we in latere jaren ook aantreffen. Een andere optie is dat het BWG een dermate negatieve lading had gekregen dat Schouten het liever anders noemde, zodat het niet voor het openslaan al door de lezer werd afgekeurd.

Het zeer neutrale *boekenweekgeschenk* kwam twee keer voor: eenmaal in de *Volkskrant* en eenmaal in *Trouw*. Beide malen werd het met een kleine letter geschreven.

Transit

Net als in Hoofdstuk 2 heb ik ervoor gekozen om maar drie recensies mee te laten doen in het onderzoek naar het Boekenweekgeschenk van 1994, aangezien niet alle dagbladen die onderzocht werden een uitgebreide recensie van dit specifieke Geschenk in hun krant opnamen.

In dit jaar werden er vijf verschillende benamingen voor het Boekenweekgeschenk *Transit* opgenomen: *boek* (zes), *Boekenweekgeschenk* (vier), *novelle* (drie), *verhaal* (één) en *dit eerste deel* (één). Opvallend is uiteraard *dit eerste deel*, dat in alle andere onderzochte jaren niet voorkwam; recensent Arnold Heumakers van de *Volkskrant* zag *Transit* als een veelbelovend verhaal, dat echter nog niet af was, waardoor hij het beschouwde als een eerste deel van wat uiteindelijk een volwaardige roman zou moeten worden. Dit kan worden gezien als een vorm van kritiek, waarin hij eigenlijk zegt dat *Transit* wel goed is, maar het verhaal na 96 pagina's nog niet af was.

De term *boek* blijft populair, maar *boekenweekgeschenk* lijkt in opkomst. Het komt bovendien in alle drie de dagbladen voor – wat overigens verwacht mag worden – maar het valt wel op dat ze allemaal voor een andere schrijfwijze kiezen: de *Volkskrant* kiest voor *Boekenweekgeschenk*, *NRC* voor *boekenweekgeschenk* en *Trouw* voor *BOEKENWEEKGESCHENK*, al moet bij die laatste opgemerkt worden dat het in de inleiding van het artikel stond en het waarschijnlijk volledig in kapitalen werd geschreven om het beter te laten opvallen.

Er wordt ook nog driemaal voor *novelle* gekozen, wat aangeeft dat deze term in tien jaar aanzienlijk minder populair is geworden om het BWG mee aan te duiden. Ook *verhaal* wordt slechts eenmaal gebruikt, terwijl dit begrip tien jaar eerder juist een erg populaire term was in Boekenweekgeschenkrecensies. Het woord *roman* is verdwenen en werd ook niet opnieuw gebruikt door de Boekenweekgeschenkcritici die centraal staan in dit onderzoek; blijkbaar had het Geschenk in deze tien jaar al dermate zijn vorm gekregen dat het voor critici duidelijk was dat het Boekenweekgeschenk geen roman was.

Spitzen

In de recensies van Rosenbooms Boekenweekgeschenk uit 2004 treffen we het begrip *Boekenweekgeschenk* het vaakst: zeven keer. In tegenstelling tot de kritieken uit 1984 en 1994

is er dit jaar wel een eenduidige spellingswijze waar alle dagbladen zich aan lijken te houden, want het wordt steevast met een enkele hoofdletter aan het begin van het woord geschreven, wat bewijst dat het BWG aanzienlijk aan status heeft gewonnen; het is een begrip op zichzelf geworden, een fenomeen dat bij het publiek bekend is en waarvan men ondertussen weet wat ervan verwacht moet worden.

Naast de zeven keer *Boekenweekgeschenk* werden ook *novelle* (vier keer), *verhaal* en *boek* (beide twee keer) gebruikt. Deze begrippen lijken de tand des tijds te doorstaan – logisch ook aangezien het Boekenweekgeschenk een *novelle*, een *verhaal* en een *boek* is – want ook dit jaar treffen we ze aan bij de meestgebruikte begrippen die gebruikt worden om het BWG aan te duiden.

Het meest opvallende begrip van 2004 is echter *dunnetje*, dat twee maal gebruikt wordt, en bovendien door twee verschillende recensenten: Maarten Moll in *Parool* en Pieter Steinz in *NRC*. De recensenten gebruiken het niet om aan te geven dat het Boekenweekgeschenk in 2004 dunner is dan in andere jaren, want het is net als altijd gewoon 96 pagina's, maar juist om een verschil met het oeuvre van Rosenboom te duiden, die immers bekend is om zijn dikke romans en lange verhalen. Steinz zegt dit zelfs vrij letterlijk.

Spitzzen is voor Rosenbooms doen dus een *dunnetje*: minder dan een derde van *De nieuwe man* (2003), een kwart van *Publieke werken* (1999) en een zevende van *Gewassen vlees* (1994).¹⁰²

Aan het einde van zijn recensie noemt Rosenboom *Spitzzen* nog 'het oeuvre van Thomas Rosenboom op broekzakformaat', om dit punt verder te benadrukken.

Moll kiest echter voor een andere vorm wanneer hij het over *dunnetje* heeft, en in zijn geval mogen we het zien als een kritiek op de vorm van het BWG: 'Rosenboom – het Boekenweekgeschenk is nu eenmaal een *dunnetje* – heeft geen ruimte om lekker langzaam op te bouwen [...].'¹⁰³ In dit geval wordt er weliswaar ook een vergelijking gemaakt met de rest van Rosenbooms oeuvre, maar er wordt niet echt benadrukt dat *Spitzzen* 'voor Rosenbooms doen' een *dunnetje*, maar eerder dat het BWG gewoon dun is van zichzelf.

Blijkbaar wordt *Spitzzen* door de recensenten gezien als een volwaardig onderdeel van Rosenbooms oeuvre, en valt het qua dikte zo op tussen zijn andere verhalen, dat de dunheid van het boek benadrukt dient te worden.

Een mooie jonge vrouw

In 2014 komen er slechts vier begrippen voor om het Boekenweekgeschenk aan te duiden: *Boekenweekgeschenk* (zes keer), *novelle* (vier), *verhaal* (vier) en *boek* (twee). In

¹⁰² *NRC*, 9 maart 2004.

¹⁰³ *Parool*, 9 maart 2004.

tegenstelling tot 2004 wordt er niet altijd gekozen voor de schrijfwijze *Boekenweekgeschenk*, want Karin Overmars kiest in *Parool* een maal voor de schrijfwijze zonder hoofdletter aan het begin: ‘In Wieringa’s oeuvre is dit boekenweekgeschenk moeilijk te plaatsen.’¹⁰⁴

Eigenlijk is er weinig bijzonders te zeggen over het jaar van Wieringa’s Boekenweek wat betreft de begrippen die de critici gebruiken om het BWG aan te duiden. Er worden geen unieke constructies gebruikt die in andere jaren niet voorkomen, en de trend dat het Geschenk gewoon wordt aangeduid als *Boekenweekgeschenk* zet zich verder voort.

Conclusie

Uit de benamingen die de critici gebruiken om het Boekenweekgeschenk aan te duiden in hun recensies blijkt dat de waardering van het Geschenk aan verandering onderhevig is: er is naarmate de jaren vorderde meer respect gekomen voor het BWG, zo lijkt het. Waar recensenten in 1984 nog worstelden met hoe het Geschenk genoemd moest worden – en derhalve vaak voor unieke constructies kozen – wordt er in 2014 uitsluitend in algemene termen over het Geschenk gesproken. Het begrip *Boekenweekgeschenk* werd ieder jaar populairder, en andere woorden als *novelle*, *boek* en *verhaal* kwamen steeds minder terug. Het bewijst dat het Boekenweekgeschenk een entiteit op zich is geworden, een genre, dat ieder jaar één boek voortbrengt en waarvan iedereen inmiddels weet wat ze ervan moeten verwachten.

¹⁰⁴ *Parool*, 6 maart 2014.

Conclusie

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, is of het schrijven van het Boekenweekgeschenk een gunstige factor is voor de positie van de auteur binnen het literaire veld.

Maarten 't Hart was de eerste auteur die zich aan de (op dat moment) nieuwe richting die de CPNB aan het Boekenweekgeschenk gaf waagde. Zijn Geschenk *De ortolaan* werd positief ontvangen, veel positiever dan *De droomkoningin* en *De kroongetuige*. De roman die op zijn Boekenweekgeschenk volgde, *De jacobs ladder*, werd uitermate positief ontvangen.

Hella Haasse waagde zich in 1994 met *Transit* voor de derde maal in haar carrière aan het Boekenweekgeschenk. Dit Geschenk werd, net als de twee verhalen die ze daarvoor publiceerde, behoorlijk kritisch ontvangen. Haar eerstvolgende roman, *Zwanen schieten*, kreeg aanzienlijk meer lof toebedeeld door literair recensenten van drie van de vier Nederlandse dagbladen (in de casus-Haasse bleef *Parool* steeds buiten beschouwing).

De twee romans die Thomas Rosenboom voor zijn Boekenweekgeschenk *Spitzen* schreef werden uitermate goed ontvangen. Ook *Spitzen* zelf wordt goed ontvangen, maar op zijn eerstvolgende roman zijn wel wat aanmerkingen, al is de consensus dat het toch een goed boek betreft.

Tommy Wieringa's faam dreef ten tijde van zijn Boekenweekgeschenk *Een mooie jonge vrouw* nog altijd op zijn meest succesvolle roman *Joe Speedboot*, het verhaal waarmee hij zijn naam opgebouwd heeft. De twee boeken die Wieringa voor *Een mooie jonge vrouw* publiceerde, worden namelijk continu met *Joe Speedboot* vergeleken. Die vergelijking gaat ze niet goed af, want de consensus is dat al deze verhalen niet aan Wieringa's succesverhaal kunnen tippen. De eerstvolgende roman ná zijn Geschenk wordt echter veel positiever besproken, maar op dat moment vergeleken de recensenten Wieringa's nieuwe publicaties niet meer met *Joe Speedboot*.

Uit Hoofdstuk 5 blijkt voorts dat het fenomeen van het Boekenweekgeschenk steed geïnstitutionaliseerder werd; critici wisten steeds beter wat hen te wachten stond, en zagen het jaarlijkse Geschenk meer als een nieuw Boekenweekgeschenk dan als een nieuw boek van een bepaalde auteur. Het Boekenweekgeschenk is daardoor een genre op zich geworden, wat positief afstraalt op de Boekenweekauteur, die zich door het schrijven van het Boekenweekgeschenk automatisch in een reeds geconsacreerde traditie plaats.

Op basis van de verzamelde data moet ik concluderen dat het schrijven van het Boekenweekgeschenk een positieve bijdrage levert aan de positie van de Boekenweekauteur binnen het literaire veld. Alle auteurs werden na hun Boekenweekgeschenk positief of zelfs positiever dan bij hun vorige werk beoordeeld door de Nederlandse dagbladcritici.

Literatuurlijst

Literatuur

Abrams, M.H. *The mirror and the lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition*. Oxford University Press 1953.

De Bakker, Kees & Arnolds, Herman. *De vijftig Boekenweekgeschenken*. Amsterdam: Stichting CPNB 1985.

Op de Beek, E. *Een literair fenomeen van de eerste orde; Evaluaties in de Nederlandse dagbladkritiek 1955-2005: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*. Nijmegen: Radboud Universiteit 2014.

Blokker, Jan. *De kwadratuur van de kwattareep. Zestig jaar Collectieve Propaganda voor het Nederlandse boek*. Amsterdam: CPNB 1990.

Blom, Onno. *Zolang de voorraad strekt. De literaire Boekenweekgeschenken 1984-2000*. Amsterdam: Stichting CPNB 2000.

Boonstra, H.T. 'Van waardeoordeel tot literatuuropvatting.' In: *De Gids* 142, p 243-253 (1979).

Van Bork, G.J. et al. 'Veldtheorie'. In: Algemeen letterkundig lexicon. [http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_04257.php]

Bourdieu, P. 'The field of production or the economic world reversed.' In: *Poetics* 12 (1983), 311-355. Downloadbaar via SFX.

Bourdieu, P. 'De produktie van geloof'. In: *Opstellen over smaak, habitus en veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep 1992, p. 246-283.

Brandt, E. 'Argumentatie in literaire dagbladrecensies: een ideaalmodel.' In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 16 (1994), 2, p. 127-135.

De Bruin, Erik. 'Het gegeven paard. Over de dubieuze status van het boekenweekgeschenk in de literaire kritiek'. In: *Vooy's* 23 (2005), p. 51-59.

Dijkstra, Katinka. 'Canonvorming in de literaire communicatie.' In: *Spektator*, jaargang 18, p. 159-167.

Dorleijn, G.J. & Van Rees, C.J. 'Het literaire veld als aangewezen context voor twee complementaire benaderingen.' In: *De impact van literaturopvattingen in het literaire veld*.

Aandachtsgebieden literaire opvattingen van de Stichting Literatuurwetenschap. Den Haag: Stichting Literatuurwetenschap 1993.

Grootendorst, R. *Crisis in de kritiek. Argumentatietheorie en literaire recensies*. Universiteit van Amsterdam, 25 september 1998.

Haasse, Hella. *Transit*. Amsterdam: CPNB 1994

't Hart, Maarten. *De ortolaan*. Amsterdam: CPNB 1984.

Von Heydebrand, R. & Winko, S. 'Chapter 13. The qualities of literature. A concept of literary evaluation in pluralistic societies'. In: *The quality of literature. Linguistic studies in Literary Evaluation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2008, p. 223-239.

Joosten, Jos. *Niet wat de criticus moet, maar wat hij doet*. Oratie. http://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/30095/30095_nietwadec.pdf?sequence=1

Linders, Y. *Met waardering gelezen. Een nieuw analyse-instrument en een kwantitatieve analyse van evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek, 1955-2005*. Radboud Universiteit 2014.

Moll, Maarten. 'Hulpverlener wordt hulpbehoevend'. In: *Het Parool*, 10 maart 2016.

Mooij, J.J.A. 'Problemen rondom literaire waardeoordelen'. In: *De Gids* 136, p. 461-473 (1973)

Peters, Arjan. 'Maak gratis kennis met de sterke dialogen van Esther Gerritsen.' In: *De Volkskrant*, 12 maart 2016.

Praamstra, O. 'De analyse van kritieken.' In: *Voortgang. Jaarboek voor de Neerlandistiek* 5 (1984), p. 241-264.

Van Rees, Kees. 'Concensusvorming in de literatuurkritiek'. In: Hugo Verdaasdonk. *De regels van de smaak*. Amsterdam: Joost Nijsen 1985, p. 59-85.

Rosenboom, Thomas. *Spitzen*. Amsterdam: CPNB 2004.

Rosengren, K.E.. 'Time and Literary Fame'. In: *Poetics* 14 (1985), p. 157-172.

Verdaasdonk, H. 'De verborgen willekeur van de recensent.' In: *Boekman* 57 (2003), p. 95-98.

Wieringa, Tommy. *Een mooie jonge vrouw*. Amsterdam: CPNB 2014.

Recensies

Maarten 't Hart

'In het schimmenrijk der herinnering'. In: *Volkscrant*, 13 september 1980.

'Slaapster of amazone'. In: *NRC*, 19 september 1980.

Anker, Robert. 'Boerenkoolwaarheden'. In: *Parool*, 19 september 1980.

'Verdwaald in de volkstuintjes van de vorm'. In: *Trouw*, 20 september 1980.

't Harts vrouwenboek'. In: *Volkscrant*, 2 februari 1983.

Sanders, Wim. 'Een ijl verhaal verteld met aanstekelijk plezier'. In: *Parool*, 2 februari 1983.

Schouten, Rob. 'Rattenvanger of vrouwenmoordenaar'. In: *Trouw*, 10 februari 1983.

Appel, René. 'Een deel vlees en een deel vis'. In: *NRC*, 11 februari 1983.

Schouten, Rob. 'De jaargetijden van de liefde'. In: *Trouw*, 8 maart 1984.

Kuipers, Willem. 'Een rattenvanger pijpt zijn lied'. In: *Volkscrant*, 16 maart 1984.

Sanders, Wim. 'Geen getob meer voor de CPNB; 't Hart had het "Geschenk" al klaar'. In: *Parool*, 21 maart 1984.

Vervoort, Hans. 'De schrijver en zijn publieke ik'. In: *NRC*, 23 maart 1984.

Van Deel, T. 'Toen kwam ik thuis en was ik dood'. In: *Trouw*, 4 september 1986.

Nuis, Aad. 'Een zeer gereformeerde tragedie'. In: *Volkscrant*, 5 september 1986.

Luis, Janet. '*De jacobsladder*: spannend, humoristisch en leerzaam. In: *Parool*, 3 oktober 1986.

Kousbroek, Rudy. 'Meesterwerken: naverteld door een schooljongen'. In: *NRC*, 17 oktober 1986.

Hella Haasse

Wester, Rudi. 'De muze van de geschiedenis en de muze van de schrijfkunst zijn tweelingzusters'. In: *Trouw*, 19 oktober 1989.

Heumakers, Arnold. 'De verbeelding als vergrootglas'. In: *Volkscrant*, 20 oktober 1989.

Alberts, A. 'Amerika's oudste vriend'. In: *NRC*, 27 oktober 1989.

Mulder, Reinjan. 'Hoe hoog is de ideale theestruik?'. In: *NRC*, 21 februari 1992.

- Van Deel, T. 'Uit het Indisch thee- en familie-archief'. In: *Trouw*, 27 februari 1992.
- Fens, Kees. 'Vreemdelingen tussen natuur en cultuur'. In: *Volkscrant*, 16 maart 1992.
- Van Deel, T. 'Transit'. In: *Trouw*, 10 maart 1994.
- Heumakers, Arnold. 'Veelbelovende momentopname van een doorreis'. In: *Volkscrant*, 16 maart 1994.
- Mulder, Reinjan. 'Bij goeie house ga ik uit mijn dak'. In: *NRC*, 18 maart 1994.
- Van Deel, T. 'Tussen de eenzame boogschutter en de dode zwaan bestond een verband'. In: *Trouw*, 3 oktober 1997.
- Etty, Elsbeth. 'Autobiografisch proza van Hella Haasse; Het ik dat verhalen moet verzinnen'. In: *NRC*, 31 oktober 1997.
- Truijens, Aleid. 'Het substituut voor erotiek'. In: *Volkscrant*, 31 oktober 1997.
- Thomas Rosenboom*
- Peters, Arjan. 'De ontakeling van twee heren: Pijnlijk heden gloort in negentiende-eeuwse roman van Thomas Rosenboom'. In: *Volkscrant*, 12 november 1999.
- Van Deel, T. 'Inwoning in grand hotel Victoria'. In: *Trouw*, 13 november 1999.
- Luis, Janet. 'Voort gaan we, op brieke benen: Het gruwelijk amusement van Thomas Rosenboom'. In: *NRC*, 13 november 1999.
- Anker, Robert. 'De tale Rosenbooms'. In: *Parool*, 19 november 1999.
- Anker, Robert. 'Hilarische en huiveringwekkende schoonheid'. In: *Parool*, 28 februari 2003.
- Goedkoop, Hans. 'Het leven is gestolde angst'. In: *NRC*, 28 februari 2003.
- Peters, Arjan. 'Orakelende sigaar, zwijgend sjekkie'. In: *Volkscrant*, 28 februari 2003.
- Van Deel, T. 'Een zeeschip wegzakkend in een weiland'. In: *Trouw*, 1 maart 2003.
- Van Deel, T. 'Een anti-held wordt verleid op tango-les'. In: *Trouw*, 6 maart 2004.
- Moll, Maarten. 'Een hedendaagse Rosenboom'. In: *Parool*, 9 maart 2004.
- Steinz, Pieter. 'Spannend en geestig Boekenweekgeschenk'. In: *NRC*, 9 maart 2004.
- Peters, Arjan. 'Een echte, fijne Rosenboom'. In: *Volkscrant*, 10 maart 2004.
- Storm, Arie. 'Dierenarts geneest dode'. In: *Parool*, 26 augustus 2009.

Serdijn, Daniëlle. 'Trage wellevendheid: een vorm van kunst'. In: *Volkscrant*, 28 augustus 2009.

Schouten, Rob. 'Een fatale behoefte aan aandacht; Rosenboom tekent de machtsstrijd tussen twee onvolwassen mannen'. In: *Trouw*, 29 augustus 2009.

Fortuin, Arjen. 'Rampen komen op de terugweg'. In: *NRC*, 4 september 2009.

Tommy Wieringa

Storm, Arie. 'Moeder was pornoactrice'. In: *Parool*, 12 mei 2009.

Fortuin, Arjen. 'Wee de sterke-verhalenverteller'. In: *NRC*, 15 mei 2009.

Schouten, Rob. 'Tommy Wieringa blijft een grote belofte'. In: *Trouw*, 16 mei 2009.

Serdijn, Daniëlle. 'Moeder wil niet gered worden'. In: *Volkscrant*, 29 mei 2009.

Fortuin, Arjen. 'Op naar het beloofde land'. In: *NRC*, 5 oktober 2012.

Schouten, Rob. 'Wij zijn allen vluchtelingen'. In: *Trouw*, 6 oktober 2012.

Serdijn, Daniëlle. 'De twee reuzen van het najaar'. In: *Volkscrant*, 6 oktober 2012.

Overmars, Karin. 'Magisch mannenhoofd op de steppen'. In: *Parool*, 17 oktober 2012.

Peters, Arjan. 'Een mooie jonge vrouw'. In: *Volkscrant*, 1 maart 2014.

Overmars, Karin. 'Zeewierpillen helpen niet'. In: *Parool*, 6 maart 2014.

Fortuin, Arjen. 'De seksist wordt in het volle licht gezet'. In: *NRC*, 7 maart 2014.

'Een mooie jonge vrouw'. In: *Trouw*, 8 maart 2014.

'Ook verschenen. Tommy Wieringa: Honorair Kozak'. In: *Trouw*, 12 november 2015.

Moll, Maarten. 'Wieringa strooit met fijne zinnen'. In: *Parool*, 12 november 2015.

Peters, Arjan. 'Badplaatsgeluk in februari'. In: *Volkscrant*, 14 november 2015.

Jaeger, Toef. 'Als schrijver kun je niet overal buiten blijven'. In: *NRC*, 23 november 2015.

